

मार्च १९९३

चन्दाभामाला राष्ट्रीय पुरस्कार

ता. २७ डिसेंबर रोजी एक शानदार समारंभाने इचलकरंजी (महाराष्ट्र) येथील एस्. आय. ई. फाउंडेशनने दुसऱ्या आवडत्या भाषिकामा एक डाल व २२००० रु.चा चेक बसत राष्ट्रीय पुरस्कार देऊन गौरव केला हातून अधिक उत्तम तब-कशाची भेट काय होऊ शकते ? भाषिकाला दिलेल्या मानपत्राने म्हटले आहे :

"वरमहा प्रकाशित होणारे भाषिक चन्दाभामा सर्व वास्तव व पालक यांना इतके आवडले की ते त्यांच्या घराचे व कोठराचे एक अधिभाज्य अंग बनून गेले आहे. एकाचा उदात्त कल्पनेने चालवलेल्या व अभिनव स्वरूपात प्रस्तुत होणाऱ्या, मुलांच्या व पात्रकांच्या आवाज-आवासा हाची पूर्ति करणाऱ्या सधिकाची कल्पना की श्री चक्रपाणी यांनी केली, तिच्याने प्रशंसनीय असा एक कीर्ती रंगीतला मिशनरी उत्साहाने सन १९४७ मध्ये ही कल्पना स्वतःच घाली आणि आज चन्दाभामा १२ विभिन्न भाषांतून प्रकाशित होत आहे. काही भाषांतून प्रसिद्ध होणारे अंशधरे संस्करणे येतात.

चन्दाभामाचे मुले व माता यांची सहुरी सेवा करित असताना हजारो गोष्टी, व्यावहारिक कथा, महत्काव्ये व पुराणे भारतीय सौष्टी, लोक-कथा व चरित्रे प्रकाशित केली. मुले देशाच्या कोणत्या ही प्रदेशातील असोत, त्यांची मातृभाषा कोणती ही अशी, ती एकच आहेत; व त्यांच्या आवाज-आवासा या एकच असताना, प्रत्येक विविधतेने भरलेल्या आपल्या या देशातील मौलाना वास्तव्याच्या विचारक कल्पना यांच्या ऐव्या हा राष्ट्रीय स्फूर्तयत्ता सध्या येईल असा या भाषिकाला दृढ विश्वास वाटतो."

गेल्या साडे चार दशकात आपल्या उपलब्धीबाबत जे आम्ही अधिमानाने सांगत आलो तेच एस्. आय. ई. फाउंडेशनने आपल्या कल्पनात म्हटले आहे. फाउंडेशनच्या या उद्देशासाठी आपली मुलजला व्यस्त करण्यासाठी शब्द खोकाचे पडतील, विज्ञान व तंत्र-ज्ञान, इतिहास, व्यापार प्रबंध, कथा, संस्कृति, मानव-विज्ञान, कृषि व कीडा या श्रेयात विशेष कार्य केलेल्यांचा गौरव फाउंडेशन गेली दीर्घ दशांशे सांगत करित आहे. राष्ट्रीय स्फूर्तयत्ता उत्तेजन देण्यासाठी आपण आपल्या देशात ज्या व्यक्ति विशेष कार्य करित आहेत त्यांचा आग्रहात आपण आपले कार्य फाउंडेशनने केले आहे.

आमचे प्रशासक प्रेमी व द्वितीयक व्यक्ती आनंदात आम्ही ही सहभागी आहोत.

बी. विप्लवराव रेड्डी,
चन्दाभामा प्रकाशनासाठी

विश्व-समाचार

चीन मधील परिवर्तन

सो विप्लव रशियातील कम्युनिस्ट सर-कारचे पतन आणि सन १९२१ मधील यु.एस. एस्.आय. मध्ये झालेल्या घडामोडी यांचा चीन मारख्या कम्युनिस्ट देशावर सूद्या परिणाम होत आहे. चीन मध्ये ही काही बदल होत आहेत.

चीनच्या कम्युनिस्ट पार्टीचे १४ वे राष्ट्रीय काँग्रेस अधिवेशन गेल्या ऑक्टोबर मध्ये झाले आणि त्यात समाजवादी व्यापारिक अर्थनीतीच्या (Socialist Market Economy) तत्वावर देशाच्या घटनेत काही सुधारणासक बदल करण्यात आले. कसले ही विदेशी मांडवल, साधन अथवा तंत्रज्ञानाचा स्वीकार न करणारा देश असे आज पर्यंत चीनचे वर्णन केले जात असे, आता ते सर्व बदलेल. या राष्ट्रीय काँग्रेस अधिवेशनात अन्य देशांशी आर्थिक व तंत्रज्ञान-संबंधी देवाण-घेवाण नि सहकार करण्याचा चीनने निर्णय घेतला. दुसऱ्या शब्दात सांगायचं म्हणजे चीनने अन्य देशांना, बाहेरील जगाला आपल्या देशात प्रवेश करण्यास मोकळीक दिली.

सडके जुने विचार आणि अर्थनीति यांमुळे देशाच्या आर्थिक प्रगतीत अडथळा येत आहे

असे या अधिवेशनात प्रतिनिधींचे मत पडले. पार्टीच्या प्रमुख सचिवांनी २९०० शब्दांच्या आपल्या अहवालात असे सूचवले की जेव्हा जेव्हा आर्थिक स्वातंत्र्य दिलं गेलं, तेव्हा तेव्हा बरीच आर्थिक प्रगति घडून आली. या अहवालात असा ही नमूद केला आहे की

"सुधारणा ही एक प्रकारची क्रांति असते आणि उत्पादन-शक्तींना स्वातंत्र्य देणं हे तिचं प्रेय असतं."

काँग्रेसने जो निर्णय घेतला त्याला 'चीनची दुसरी क्रांति' समजून सर्वत्र त्याचे स्वागत केले गेले. सन १९४९ मध्ये जेव्हा माओ-त्से-तुंगच्या नेतृत्वाखाली कम्युनिस्ट पार्टी सत्ताकूळ झाली ती चीनची पहिली क्रांति होय. माओच्या मृत्यूनंतर त्याचा उजवा हात डेंग जियांपिंग जेव्हा प्रमुख बनला (सन १९७८) तेव्हा त्याने चीनच्या आधुनिकीकरणाचा व नवीन अर्थ-नीति अंमलात आणण्याचा प्रयत्न केला. सन १९८७ मध्ये पार्टीचे जे राष्ट्रीय काँग्रेस अधिवेशन झाले त्याचा तो अध्यक्ष होता. नंतर 'पॉपुलर ब्यूरो' (सेंट्रल कमिटी) च्या कामातून तो निवृत्त झाला. यानंतर पार्टीचे कुठले ही अधिकार-पद त्याने भूषविले नाही.

आता डॅंग जियोपिंगचे वय ८८ बघाने आहे, तरी पण सेवा-निवृत्तीच्या काळात तो एक 'हासिपूर्ण' क्रांति करीत आहे. एक वर्षांपूर्वी त्याने एक स्थिर व शीघ्र फलदायी अर्थ-नीतीचा प्रयोग सुरू केला. याला 'डॅंगचा सिद्धांत' म्हणले जाते. हा सिद्धांत म्हणजे एक अति प्रगतिशील व सुस्थिर युगाचे एक स्वप्न आहे. अलीकडील राष्ट्रीय वसंत्रेसच्या सर्व अधिवेशनातून डॅंग-सिद्धांताला

मान्यता देण्यात आली आहे.

आजच्या चीनी नेत्यांनी 'राष्ट्रीय काँग्रेस अधिवेशनात' भ्रम घेतला नाही. तरी पण शेवटच्या दिवशी पॉलिट ब्यूरोच्या मदत्यांना भेटण्यासाठी ते थोडा वेळ आले ति गेले. यांच्यातील बरेचसे पन्नास वर्षांहून अधिक वयाचे होते. डॅंगने अशी आपण फ्रस्ट केली आहे की त्याचा सिद्धांत यशस्वी बनविण्याचे कसम तरुण पिढीचे त्याचे भिन्न करतील.

इसवी सन पूर्व १८ ते १२ या शतकात चीनवर हाँग बंराघे राज्य होते. इसवी सन पूर्व तिसऱ्या शतकात चीन एक महान साम्राज्य बनला. याच काळात ललेचर असलेल्या हात धरत न्यायांनी 'चीनची सखत भिंत' बांधली. या भिंतीची लांबी १४५० मैल व उंची २५ फूट होती. येशाच्या संरक्षणासाठी ही भिंत बांधली गेली होती. इसवी सनाच्या तिसऱ्या शतकात चिन वंश हाचे सत्ताकृत झाला. यानंतर क्वांन लॉंग वंश (७ ते १० शतक), लॉंग वंश (१० ते १३ वे शतक) आणि चिन वंश यांनी चीनवर राज्य केले. सन १९११ पर्यंत चिन वंश सत्तेवर होता, पंढर लम्बु-वतु-येनने सर्व शासकांना दूर करून चीनच्या 'गणतंत्रा'ची स्थापना केली. यानंतर जनरल चॅंग-के-शेक आणि त्याचे बयोभिनुतांग (नॅशनल पार्टी) हे सत्ताकृत झाले. १९३९ ते ४५ या काळातील दुसऱ्या महायुद्धात जपानने चीनच्या काही भागावर कब्जा केला, पण युद्धात जपानचा पराभव झाला आणि सगळ्या विस्तारांनी सर्व चीन एक असणाऱ्याची आणखी. १ ऑक्टोबर, १९४९ रोजी 'पीपल्स रिपब्लिक ऑफ चायना'ची स्थापना झाली.

कर्जवसुली

सूर्यदेव सीतापूरला नव्यानेच आला होता. आधीच्या गावात परजू लोकांना भरपूर व्याजाने लहानभोड्या रकमा कर्जातून देऊन त्याने खूप पैसा कमावला होता. त्याच्या लोभीपणामुळे चिडून गावच्या काही तरुणांनी त्याला धमकी दिली होती की-यापुढे बसे जास्त व्याज वसूल केले, तर ते त्याला चांगली अडल घडवतील. या धमकीमुळे भिअून जाऊन आपली तैशील जमीन, घर बगैरे सर्व विकून टाकून सूर्यदेवने ते गावच सोडले व तो सीतापूरला आला.

सीतापूरला आल्यावरही सूर्यदेवची जूनी सवय काही सुटली नाही. त्याने लोकांना कर्ज तर दिले, पण ते वसूल करणे त्याला कठीण जाऊ लागले. त्याची अडचण जाणून शेजारच्या एका माणसाने

त्याला सल्ला दिला की, "अशा परिस्थितीत तुला फक्त चन्दनपुरीतला सुमेधच मदत करू शकेल. नू जाऊन त्याची मदत माग."

सूर्यदेव लगेच चन्दनपुरीला गेला, अनु सुमेधला भेटला. सूर्यदेवने सुमेधला आपली अडचण सांगून मदत मागितली. सुमेधने सारी हक्कित नीट विचारून घेऊन त्याला सांगितले की, "मी एका आठवड्यातच सीतापूरला येईन."

दिल्या वचनाप्रमाणे सुमेध सीतापूरला आला आणि सूर्यदेवने त्याच्या रहाण्याची व्यवस्था आपल्या घरातच केली.

कर्ज घेऊनही पैसे परत न करणाऱ्या सा या माणसाची नावे आणि पत्ते सूर्यदेवने सुमेधला सांगितले.

सुमेधने नीट चौकशी करून जाणून

चननैऋत पुरोहित

घेतसे की कर्ज घेणाऱ्या माणसांची आर्थिक परिस्थिती चांगली असून पैसे परत करणेही त्यांना शक्य आहे; परन्तु सूर्यदेव परगावचा माणूस असल्याने ते सर्वजण कर्जफेड टाळत आहेत.

कोन दिवसांनी सूर्यदेवला काय करायचे ते नीट सांगून सुमेध त्याला घेऊन सुंदरेश्वर नावाच्या ऋणकोकडे गेला; अन् स्वतः काही काम असल्याचा बहाणा करून बाहेर निघून गेला.

सूर्यदेवने सुंदरेश्वरला बाहेर बोलावून आपल्या कर्जाबद्दल विचारले. सुंदरेश्वर म्हणाला, "माझ्याकडे पैसे जमले की देईन तुझे पैसे!"

परन्तु सूर्यदेव हटून बसला की, 'ह जोपर्यंत माझे पैसे देत नाहीस, तोपर्यंत मी इथेच बसून राहणार आहे.' तेथे माणसांची गर्दी जमा होऊ लागली. ते पाहून सुंदरेश्वरला भीती वाटली की हे भांडण वाढायची संधी मिळत आहेत. त्यामुळे सूर्यदेवला धात बोलावून घेऊन सुंदरेश्वर म्हणाला, "मी तुझे पैसे व्याजासकट घेऊन टाकीन. पण माझ्याकडे पैसे यायला हवा, खरंच विश्वास ठेव माझ्यावर."

"ठीक आहे, तुझे हे आत्ताचे शब्द तु गावच्या काही प्रतिष्ठित माणसांसमोर पुन्हा बोल, तरच मी आता तुला सोडून देईन." सूर्यदेवने त्याला मार्ग सूचवला.

ताडलाजाने त्याने काही प्रतिष्ठित माणसांसमोर सूर्यदेवला पैसे परत करण्याबद्दल तसे वचन दिले.

इतक्यात एक माणूस तेथे आला अन् सुंदरेश्वरला म्हणाला, "माफ करा हं! शहरात काही दंगल चालू झाल्यामुळे मला वेळेवर रक्कम मिळाली नाही. पण तुमचा माणूस येऊन म्हणू लागला की माझ्याकडेची रक्कम परत यायची वाट पहात आहात. मी आताच तुमची रक्कम घेऊन आलो आहे. सूर्यदेवची रक्कम आता आपण आगामात त्याला देऊ शकाल." ताडलाजाने त्याने सूर्यदेवचे

पैसे त्याला देऊन टाकले.

सुमेधने अगोदरच बातमी काढली होती की सुंदरेश्वरने एका माणसाकरवी प्राण्याची पोती बाजारात पाठवून विकण्याची व्यवस्था केलेली आहे. त्याला पत्ता काढून सुमेधने त्याला छोटेच सांगितले की—'सुंदरेश्वरने मला तुमच्याकडे पाठवल्या!'

सूर्यदेवने चन्द्रस्वामी नावाच्या आणखी एका माणसाना कर्ज दिले होते. सुमेधने त्याच्या हातचालीवर पाळत ठेवली. चन्द्रस्वामी खूपदा गावातल्या एका मोठ्या महालात रहाणाऱ्या रामराजकडे जातो हे सुमेधच्या ध्यानात आले. सुमेधला खरी गोष्ट समजून चुकली.

रामराजचे गावात चांगले नाव होते. रामराजचा मुलगा आपले शिक्षण पुरे करून आता नोकरीच्या शोधात होता. रामराजच्या वशिल्याने आपल्या मुलाला दरबारात चिकटवून देशाच्या प्रयत्नात चन्द्रस्वामी होता, अन् लवकरच या प्रयत्नांना फल घेण्याचे चिन्ह दिसत होते.

सुमेधने नीट विचार करून एक योजना बनवली आणि सूर्यदेवने काय करायचे हे त्याला समजावून दिले.

सूर्यदेवने त्याप्रमाणे रामराजच्या घरी जाऊन चन्द्रस्वामीने आपल्याकडून घेतलेल्या कर्जाबद्दल सांगून म्हटले,

"चन्द्रस्वामी बऱ्याच दिवसांपासून माझ कर्ज चुकवत नाहीये. आपण कृपा करून त्याला सांगून माझे पैसे देववा!"

रामराजने सूर्यदेवच्या समोरच चन्द्रस्वामीला बोलावून घेऊन म्हटले, "काय महाराज, ज्या माझ्या बाबतीतही असेच करणार काय?"

आता मात्र चन्द्रस्वामीचा चेहरा पडला. ताबडतोब पैसे घेऊन येऊन त्याने ते सूर्यदेवाला देऊन टाकले.

सुमेधच्या बुद्धिचातुर्याची तरीफ करून सूर्यदेव त्याला म्हणाला, "यापुढेही माझा श्रद्धा नीटपणे चालावा यासाठी मला खरी उपयुक्त सूचना

देऊन जा ना."

सुमेध यावर म्हणाला, "मी काही अपाय सांगून काय कुपयोग? जोपर्यंत आपला व्यापार प्रामाणिकपणे चालतो तोपर्यंत कसल्याही अपायांची गरजच पडत नाही. अनावश्यक जास्त व्याज कुकळ्याचा प्रयत्न केला नाहीत, तर तुमचा व्यापार आपोआपच सुरळीत चालेल."

"अजून एक कर्ज-वसुली राहूनच गेलीय की! तेही कम झालं असतं तर बरं झालं असतं न?" सूर्यदेव मोठ निश्वास टाकत म्हणाला.

"त्या शंकरदासचाच मामला न? त्याला बिचाऱ्याला सोडून जा ना. तो बिचारा आपल्या घाकट्या भावाच्या भांड्याच्या खातर बराच नुकसानीत आला आहे!" सुमेध गुत्तरला.

"मग काय मी ती रक्कम सगळीच्या सगळी सोडून देवू?" सूर्यदेवाने दुःखाने विचारले.

"मी तुमची बरीच कर्ज वसूलून दिली. त्यामुळे बक्स म्हणून तुम्ही मला काहीतरी देणारच असाल न? शंकरदासच्या कर्जाची वसुली म्हणून ती जमा करून घ्या." सुमेध म्हणाला.

इतक्या निर्विकारपणे बोलणाऱ्या सुमेधचा चेहरा पाहून सूर्यदेव चकित झाला. क्षणभरातच त्याने एक विचार पक्का केला. सुमेधवर त्याचा खूप विश्वास बसला होता.

"तू केवळ बुद्धिमानच नव्हस, तर सच्च्या दिलाचा प्रामाणिक माणूसही आहेस. तुला माझ्याकडून जी रक्कम मी म्हणून मिळायची, ती मी शंकरदासच्या नावे जमा करून घेईन; पण तुला एक खास बक्स द्यायचा विचार आहे माझा! त्याबाबतीत मी माझ्या मुलीशी बोलून सांगतो, वांब." असे म्हणून तो घराच्या आतील भागात गेला.

तोपर्यंत दाराशी भुमी राहून त्याचे बोलणे दाराआडून ऐकत असलेली सूर्यदेवची मुलगी खुर्चला लाजून परसदाराकडे गळून गेली.

व्याघ्रेश्वर भूपति

दंडकारण्याजवळील एक छोटेसे राज्य वाघपुर येथे व्याघ्रेश्वर भूपतीचे राज्य होते. नावाप्रमाणेच तो एक महाबलाढय शासक होता. त्याच्या बोलण्याचे कोणीही खंडन करू धजत नसे. जर कोणी तसे साहस केलेच, तर त्याला लगेच फाशीची शिवाय ठेववली जाई.

अशातच हिमालयात अनेक वर्षे कठीण तपस्या करून बऱ्याच सिद्धि मिळवलेला एक साधु वाघपुरला आला. जनता त्या योगीराजाची सेवा करून त्याची प्रचनेही मोठ्या शक्तिमावाने ऐकू लागली.

राजाच्या गुप्त हेरांनी ही बातमी त्याला कळवली अन् असेही सांगितले की, परमेश्वराबाबतच्या राजाच्या विचारांपेक्षा भिन्न विचार हा साधु

जनतेला सांगत आहे.

हे ऐकताच व्याघ्रेश्वर भूपतीचा चेहरा रागाने खदिरसारखा लागू झाला. त्याने शिपायांना आज्ञा दिली की, "तांबडतोब जाऊन हिमालयातून आलेल्या त्या साधूला पकडून बाणून दरबारात माझ्यासमोर हजर करा."

शिपाई निघून गेले अन् त्यांनी योगीराजाला दरबारात हजर केले. त्याला पाहिल्याबरोबर होठे बटारत व्याघ्रेश्वर भूपति म्हणाला, "मी भूपति, म्हणजे सम्राट आहे. आमचा दरबारी पंडित सर्वज्ञचूडामणी यानं आम्हाला खूप पूर्वीच सांगितलं होतं की भूमिपालन करणारा भूप हाच साक्षात् भगवान आहे. पण आम्ही ऐकलंय की, तू कोणा दुसऱ्याच्या शरावान म्हणून त्याचा माझ्या प्रजेत

मुनीत सावसे

प्रचार करत असतोस. आम्ही तुला आसाच फाशीच्या तक्तावर चढवणार आहोत."

यावर धोडके हसत योगीराज म्हणाला, "राजा, मी असं ऐकलय की, तुमच्याजवळ या सर्वशूद्धामणीशिवाय आणखी दोन विवेकवान मंत्रीही आहेत. मला त्यांना एक प्रश्न विचारयचाय. त्यांची बुद्धरं ऐकल्यावर मगच आपण मला फाशी द्याव." "

व्याघ्रेश्वर भूपतीने हे प्रश्न केले. नंतर तीन ताडपत्रांवर योगीराजाने एकच प्रश्न लिहिला, "मातीचा बर्थ काय?" नंतर ती तीन ताडपत्रे त्याने तिघांना दिली.

एका मन्थाने उत्तर लिहिले, "याच पदार्थापासून पृथ्वी निर्माण झालेली आहे." दुसऱ्याने लिहिले, "पाण्याहून निराळ पदार्थ म्हणजेच माती." अन् त्या पंडिताने लिहिले, "सर्व प्राणीमात्र अन् अचल संपत्ती यांना अंतीम वायव देणारा

पदार्थ म्हणजे माती."

योगीराजाने ती पत्रे राजा व्याघ्रेश्वर भूपति याच्या हातात देत म्हटले, "राजा, पाहिलंस? विवेकी अन् सुशिक्षित पंडितही अगदी क्षुल्लक अशा मातीबद्दल किती निराळे विचार प्रकट करतात! अशा परिस्थितीत महोन्नत अशी शक्ति 'भगवान' याच्या नाबतीत एकच विचार प्रकट करणं खरंच कुणाला शक्य होईल कश?"

क्षणभर गप्प राहून अन् नंतर सिंहासनावरून उतरून व्याघ्रेश्वर भूपति योगीराजाजवळ पोचला व त्याच्या पायांवर लोळण घेत म्हणाला, "महात्मन्, आपल्या प्रश्नाने माझे डोळे खुडले. सत्य समजलं. मी आपला शिष्य आहे, मला आशिर्वाद द्या."

योगीराजाने राजाला अठबून आपल्या भिळीत घेतले. व्याघ्रेश्वरचा सारा गर्व गळून गेला; अन् नंतर तो खरोखरच महान बनला.

(विद्यावती अद्वय ज्ञान्यापासून एकदाही आपल्याकडे न आलेल्या जवतपतीच्या आगणुकीबद्दल वाचस्पतीला शंका आली अन् त्याने ही गोष्ट राजाच्या नजरेस आणून दिली. राजकुमारीच्या प्रोधाने निघालेला महेन्द्रनाथ अंगवामने अक्षमेत्य जादूमहानात पोचला अन् तेथे पहारेकऱ्याचे काम मिळवून बासपासच्या ब्रह्मोडीवर कडक नजर ठेवू लागला. -त्या पुढे)

दुसऱ्या दिवशी महेन्द्रनाथ जरा दुबळकरच पहान्याच्या दारदारी पोचला आणि महालातून कोणी अद्यानाकडे बेलंश की नाही हे पुनःपुन्हा पाहू सांगला. थोड्या वेळाने तीन तरुणी महालाबाहेर आल्या. त्यांच्याबरोबर आता ती वृद्धा नव्हती. त्या तिघीही तरुणींनी सारखेच दागिने व वस्त्रे

धातलेली होती, त्यामुळे कालच्या त्या विशेष तरुणीला ओळखणे महेन्द्रनाथ प्रथम अवघड वाटले.

महेन्द्रनाथ एका झाडाखाली लपून राहिला अन् फिरणारी तरुणी जेव्हा त्या बाजूला आली तेव्हा हसक्या आवाजात त्याने हाक मारली, "सुवराणी विद्यावती!" यावर त्या तरुणीने पटकन

डोके अचलून आवाजाच्या दिशेने पाहिले, परन्तु आवाज कोठून आला हे न कळल्याने ती आणखी पुढे आली. ती जेव्हा अगदी झाडाजवळ पोचली, तेव्हा महेन्द्रने पुन्हा एकदा तिला नावाने हाक दिली. तेव्हा ती युवती जरा यबकली अन् पहारा करणारीला संशय येऊ नये म्हणून आणखी जरा पुढे आऊन ती परत मागे फिरली. ती जेव्हा पुन्हा झाडाशी आली, तेव्हा महेन्द्रने आवाआवून होकावून तिच्याकडे पाहिले त्याबरोबर फिरणाऱ्या त्या युवतीने तोंडावर ओट ठेवून त्याला न बोलण्याचा इशारा दिला. इतक्यात दूर बसलेली दुसरी तरुणी अठून पुढे येऊ

लागलेली पहाताच 'युवा' इतकाच शब्द बघवून पुन्हा मागे वळूनही न पहाता ती महालाकडे निघून गेली.

त्या रात्री महेन्द्र मोठ्या सावधगिरीने पहारा देत राहिला. जादुमहालाच्या वरच्या मजल्याच्या खोलीत दिवे लागलेले होते. पण ती खोली काल दिवे लागलेले असलेली खोली नव्हती. महेन्द्रनाथला समजून चुकले की त्या खास तरुणीची आज निराळ्या खोलीत रहाण्याची व्यवस्था केली जात आहे. त्याने ओळखले की ती तरुणी नक्की आपली युवराणीच आहे अन् तिला पटकन कोणी ओळखू नये, म्हणून तिच्या बरोबर असणाऱ्या दासींनाही रोज तिच्यासारखी वस्त्रावरणे दिली जातात.

थोड्या वेळाने तेथे द्वारपाल आला, तेव्हा महेन्द्रने त्याला विचारले, "अरे दोस्त, आज तर मला अजिंक्यत दिसलाच नाहीस? काय, आहे काय?"

"आज आणखी काही पडित आलेत. त्यांना मालकांपर्यंत पोचवण्याचं काम भासंच आहे न? अच्छा, नीट सावधगिरीनं पहारा दे हं." अशी सावधगिरीची सूचना देऊन द्वारपाल तेथून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशीही मृदपाकळ्यातून काही खाणे घेऊन जाणाऱ्या दोन दासी महेन्द्रला दिसल्या अन् त्याने हेही

ओळखले की, आज त्यांच्याबरोबर ती वृद्धा नाहीय.

त्या संध्याकाळी ती खास तरुणी अचानात जरा लवकरच आली. तिच्याबरोबर एकच दासी होती. दोघी थोडा वेळ वागेत इकडेतिकडे फिरल्या. नंतर दासी एका जागी बसून राहिली अन् ती तरुणी जणू कोणाला शोधत असल्यासारखी दाट झाडांच्या रोखाने निघाली. ती जेव्हा काल महेन्द्र लपलेल्या झाडाजवळ आली, तेव्हा तो हळू आवाजात म्हणाला, "राजकुमारी मी महेन्द्रनाथ. वीरगिरीहून आलोय." ते ऐकूनही तरुणी तेथे थांबली नाही. कालच्याप्रमाणेच पुढे जाऊन ती पुन्हा मागे वळली. अन् महेन्द्रजवळ येऊन हळूच म्हणाली, "होय, मी राजकुमारी विद्यावतीच. इथून बाहेर पडायला हवं."

"राजकुमारी, तुमचं अपहरण करून कोणी इथं आणलं तुम्हाला?" महेन्द्रने विचारले.

"मला नाही माहीत. त्या वृद्धेलाच ठाऊक असेल सर्व." युवराणी अलतरली.

"कोण आहे ती? कुठे रहाते?" महेन्द्रने पुन्हा विचारले.

"ती स्वतःला कमला म्हणवत असते. आपल्या राजवाड्यातल्या कमलासारखीच दिसते ती. पण

कालपासनं ती कुठं दिसत नाहीय."

"तुमच्याबरोबरच्या दासी कोण आहेत." महेन्द्र सावधपूर्वक विचारत राहिला.

"त्या किती तरी जणी आहेत. सगळ्या एकसारख्याच दिसतात. नावं नाही आठवत त्यांची मला." विद्यावतीने हळू आवाजात सांगितले.

"दासी काही बोलत नाहीत तुमच्याशी?" महेन्द्रने विचारले.

"जरुषेक्षा एक शाब्दही जास्त बोलत नाहीत. हे एक मोठं फारस्यानच चालनंय, मला वाटतंय की मला इथून लवकरच पळून जायला हवं." इतके

थांबोवा

MR-F-3 १९

बोलून युवराणी लांब असलेल्या दासीकडे निघून गेली.

युवराणीला पाहून तिच्याशी बोलल्यावर महेन्द्रचे मन उत्साहाने धडकून गेले. परमेश्वर कृपेने युवराणी खुशाल होती. 'तिला इथे आणणारे कोण वरं लोक असतील? वा जादूमहातांचा मालकच असावा बहुधा तो. जर यात त्याचा हात नसेल, तर दुसरा कोण वरं असेल? अपहरणाचा हेतू काय असेल? युवराणीला इथून काढून सुरक्षितपणे महाराजांच्या हाती सोपवणं कसं वरं शक्य होईल?' इत्यादि विचारात महेन्द्र गडला होता.

"बराच थकलेला दिसतोस!" असे म्हणणाऱ्या द्वारपालाचा आवाज ऐकून महेन्द्र एकदम दचकून आतावर आला, अन् पटकन स्वतःला सावरून उत्तरला, "माहीनो दोस्त! तुझ्या सूचनेवरूनच आज मी वरं लवकर इथे पहाण्यावर येऊन बसलो. आता थोड्या वेळापूर्वी काही स्त्रिया इथे अद्यानात फिरताना दिसल्या."

"अ? काही स्त्रिया दिसल्या थोड्या वेळा पूर्वी?" द्वारपालाने विचारले.

महेन्द्रने नुसतेच डोके हलवले.

"तू त्यांना पाहिलं असलंस, तरी पुन्हा काही त्यांना पहायची संधी तुला मिळणार नाही. जे पंडित इथे आलेत नं, ते लगेच इथून निघणार आहेत. मालकांनी एक पालखीही आणायची आज्ञा दिलीय, ते तर कधीच पासलीतून जात नाहीत. बहुधा इथे आलेली ती खास पाहुणी पालखीतून जाणार असावी असं वाटतंय. कोणत्याही देशाची ती युवराणी इथून जाणार असेल, तर महालातल्या सगळ्याच स्त्रियाही निघून जातील." द्वारपाल हसत बोलला.

"असं?" चेहऱ्यावर कोणतीच प्रतिक्रिया न दाखवत महेन्द्र म्हणाला.

"होय महेन्द्र! फक्त आजची रात्र मोठ्या सावधानीने पहरा कर हं!" असे सांगून द्वारपाल तेथून निघून गेला.

महेन्द्रच्या मनात पुन्हा मडबड सुरू झाली. "द्वारपालाकडून कळलेली बातमी युवराणीला कशी सांगायी? तो बराच वेळ विचार करीत राहिला. मध्यरात्र अशीच झुलटली. महालातले दिवे विसरले. महेन्द्र हळूच महालाजवळ गेला. मुख्य दारे बंद होती. त्याने हळूच धरका देऊन पाहिले, तर आतून कडी लावलेली होती. आसपास हिंडून आणखी एकदा दार दिसते काय, हे त्याने पाहून घेतले. परंतु तो एकच मुख्य दरवाजा फक्त होता. म्हणून पुन्हा तेथे जाऊन त्याने डाव्या हाताने ढकलून पहाताच तो अचडला!

समोर एक अरुंद रस्ता दिसला. दोन्ही बाजूंना असणाऱ्या खोल्यांचे दरवाजे बंद होते. कोणाचीही हालचाल तेथे नव्हती. महेन्द्र चोरपायलांनी चालत जिथ्यापाशी पोचला. तो चढून तो वरच्या मजल्यावर पोचला. तेथेही असाच अरुंद बोल अन् दोन्ही बाजूंना बंद दरवाज्यांच्या खोल्या होत्या. परंतु डाव्या हाताने तो जसा दरवाज्याला स्पर्श करी, तो आपोआप बुघडत राहिला.

अशा तऱ्हेने बुघडलेल्या एका खोलीच्या दरवाज्यातून तो आत शिरला. अन् क्षणभर दचकून खिळल्यासारखा अुभाच राहिला! त्याच्यासमोर एक माणूस अुभा होता! पण द्रुसऱ्याच क्षणी

त्याच्या लक्षात आले की समोरच्या पुरुषभर जुंचीच्या आरशातले ते आपलेच प्रतिबिम्ब आहे! त्या खोलीत सर्वत्र असेच आरसे लावलेले असल्यामुळे तेथील अंधुक प्रकाशात वळून पाहू तिथे आपलेच रूप त्याला दिसत राहिले. महेन्द्र त्या खोलीतून बाहेर आला. आणि डाव्या हाताने हळूच स्पर्श करून आणखी एका खोलीचा दरवाजा त्याने बुघडला. तेथेही तो आत शिरला, पण ती खोली रिकामीच होती.

तेथून महेन्द्र तिसऱ्या खोलीत गेला. तेथे काही स्त्रिया खाटांवर झोपलेल्या होत्या, लक्षपूर्वक त्यांच्या चेहऱ्यांवर

मजूर फिरवल्यावर त्याच्या लक्षात आले की राजकुमारी विचावती त्यांच्यात नाहीय. मग तो बाणवी एक खोलीत गेला. तेथेही आणखी काही दिश्या झोपलेल्या होत्या.

शेवटी महेन्द्र पाचव्या खोलीत पोचला तेव्हा मात्र एक हंसाकृती पर्लगावर झोपलेल्या तरुणीला त्याने राजकुमारी म्हणून बरोबर ओळखले. तो तिच्याकडे जाऊ लागला तेव्हा अचानक त्याच्या डाव्या हातातील अंगठी चमचम चमकली! अन् त्याच्या घ्यानात आले की संन्यासाने दिलेल्या त्या अंगठीच्या प्रभावामुळेच तो सारे दरवाजे खुंबडून

इश्वर येऊन पोचू शकला आहे. त्याने युवराणीजवळ जाऊन हळूच तिच्या दंडाला स्पर्श केला. दबकून ती जागी झाली, पण महेन्द्रला पाहून तिने ओळखले व विचारले, "तू इश्वर कसा येऊ शकलास?" अन् त्याच्या पाठोपाठ ती त्या खोलीबाहेर आली.

महेन्द्र म्हणाला, "ते सारं मी नंतर सांगेन तुम्हाला. कावच तुमच्यासाठी एका पालखीची व्यवस्था केली गेलीय. महालाच्या भालकानेच ती केलीय.

"मला कुठं नेणाराहेत तू?" आश्चर्याने राजकुमारीने विचारले.

"ते मला माहीत नाही. पण तिथं जावं तुम्हाला मंजूर आहे का, इतकंच मला जाणून घ्यायचं."

"मला कशाला कुठं जायचंय? मी तर ताबडतोब आपल्या आईबाबांना भेटू इच्छितेय. तू मला त्यासाठी मदत करशील?" युवराणीने विचारले.

"मी तर तुम्हाला आपल्या राज्यात नेवून महाराजांच्या हवाली करण्यासाठीच तुमच्या भोघाला निघालो. त्यासाठी मी महाराजांकडून परवानगीही घेतली. तुमचा माझ्यावर विश्वास बसवा म्हणून तुमच्या वाजत एक सात गोष्टही मी त्यांच्याकडून जाणून घेतलीय. तुमच्या डाव्या दंडावर एक तीळ आहे. महाराज

म्हणाले की मी ते तुम्हाला सांगायं, म्हणजे तुमच्या विश्वास बसेल माझ्यावर." महेन्द्र कळकळीने म्हणाला.

बाता विद्यावतीच्या बोट्यात विश्वासाची चमक आली, ती म्हणाली, "होय, तुम्हें म्हणणं खरं आहे. माझा तुझ्यावर पूर्ण विश्वास बसलाय. मग आता कुशीर कशासा? निघूया आपण?"

"होय. तेव्हा बरोबर होईल. माझ्याजवळ सिंहदाराच्या किल्ल्याही आहेत, त्यामुळे बाहेर सटकण्यात बहुधा काही त्रास होणार नाही. पण अशा मध्यरात्री माझ्याबरोबर जंगलातून जायला भीती तर नाही ना वाटणार?" महेन्द्रने विचारले.

"नाही आना! कुसट हर्ष आंणखी राहिले तर सकाळी काय काढून ठेवसं असेल माचीच भीती वाटतेय. बाता तर तू बरोबर आहेस! मग भीती कसली?"

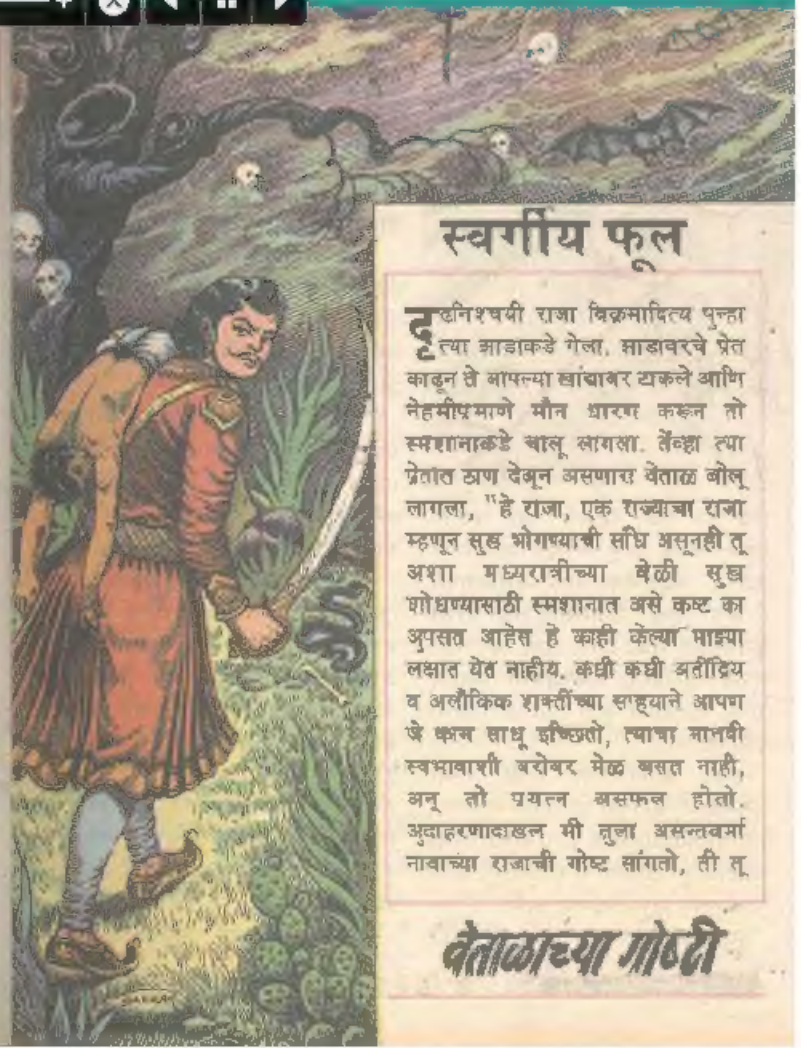
आता कुशीर करणं करं नव्हे. निघू या आताच!" युवराणी उत्तावळीने म्हणाली.

"होय राजकुमारी! पण आपण इथून बाहेर पडेपर्यंत मला अंतर राखून सावधपणे पाठोपाठ येत रहा." असा इशारा देऊन महेन्द्र पुढे आला.

अशा प्रकारे ते दोघे महालाच्या मुख्य दाराशी पोचले. चहुकडे भयानक शांतता पसरली होती. खूप सावधगिरीने महेन्द्रने दरवाजा अचकला. प्रथम त्याने युवराणीला बाहेर पडू दिले व मग तो स्वतःही बाहेर आला. नंतर त्याने दार जोडून घेतल्यावर कुलूप आतून आपो-आप लागले.

"हं! बाता आपण जादूमहासातून बाहेर तर पडलो. कोणत्या दिशेन जाऊ या आता आपण? वीरगिरीला जायचा रस्ता माहीत आहे तुला?" युवराणीने महेन्द्रला विचारले.

कमशा-

स्वर्गीय फूल

दृढनिश्चयी राजा विक्रमादित्य पुन्हा त्या झाडाकडे गेला. झाडावरचे प्रेत काढून ते आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून तो स्मशानाकडे बालू लागला. तेव्हा त्या प्रेतात ठाण देऊन असणारा येताळ बोलू लागला, "हे राजा, एक राज्याचा राजा म्हणून सुख भोगण्याची संधि असूनही तू अशा मध्यरात्रीच्या वेळी सुख शोधण्यासाठी स्मशानात असे कष्ट का उपसत आहेत हे काही केल्या माझ्या लक्षात येत नाहीय. कधी कधी अतींद्रिय व अलौकिक शक्तींच्या सहाय्याने आपण जे काम साधू इच्छितो, त्याचा मानवी स्वभावाशी बरोबर मेळ बसत नाही, अन् तो प्रयत्न असफल होतो. अदाहरणादाखल मी तुला असन्तवर्मा नावाच्या राजाची गोष्ट सांगतो, ती तू

वेताळाच्या गोष्टी

लक्षपूर्वक ऐक, म्हणजे तुला रस्ताही सहज सपेल, अन् कष्टही जाणवणार नाहीत ” आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला. स्वप्न पूर्वी वैजयंतीपुरात राजा अनन्तवर्मा राज्य करत होता; पण पोरी संतान नसल्यामुळे आपल्यामागे राज्याला वारस नसल्याचे दुःख त्याच्या मनासा घासू लागले.

एका पौर्णिमेच्या रात्री राजा अनन्तवर्मा आपल्या मन्त्र्याला म्हणाला, “मन्त्रीमहोदय, माझं हे राज्यपद, अशा मला गिळून टाकणाऱ्या मृत्यूपासून काही माझं रक्षण करू शकणार नाही न?”

राजाच्या मनातली मृत्युबद्दलची ही

निराशा कशी ताईशी दगदी हे महात्मन्याला सुचेली. एकदा त्याने विचित्रशी घटना घडली. आपापसातून तंगत एक स्वर्गीय फूल येथून त्या दोघांसमोर भूमीवर पडले. फूल सोन्यासारखे चमचमत होते.

आश्चर्यचकित होऊन राजाने फूल वाकून खुचलले व नाकाला लावून वास घेत तो म्हणाला, ‘मन्त्रीवर या सुगन्धाचे वर्णन करायला माझ्याजवळ शब्दच नाहीत.’”

“महाराज, भगवान विहार करणाऱ्या एकाचा अप्सरेच्या हाक्यातून गळालेले हे एकाच स्वर्गीय फूल असले. दरवारी पुरोहितारी जुधा चर्चा करायला हवी ” मन्त्री म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी त्या फुलाचे लक्षपूर्वक निरीक्षण करून राजपुर्गहित त्याने महत्त्व सांगू लागला, ‘महाराज! अमरलोकात संघर्ष-किन्नर मित्रपान आवडतं व दुर्मिळ असं त स्वर्गीय फूल आहे. याच नाव अमृतवर्धनी कोणीही तरुण वा तरुणी आपल्या इष्टदवतन मनःपूर्वक स्मरण करून हे फूल ह्याच तर त्या व्यक्तीला आपले तारुण्य एकादा वृद्ध व्यक्तीला दान करणाऱ्या शक्ति प्राप्त होते.’”

हे ऐकून राजाना आनन्द गगनात

मावेनामा झाला. आनन्दाटवेगाने तो मन्त्र्याला म्हणाला ‘महामन्त्री आपल्या राज्यात तावडतोड इवडी पिटवा की जो कोणी तरुण महाराजांना आपले तारुण्य देईल त्याला अर्ध राज्य आणि अनेक पुरस्कार दिले जातील.’”

परन्तु महाराजांच्या आदेशानुसार राज्यात सर्व इवडी पिटवूनही राजा अनन्तवर्मा आपले तारुण्य अर्पण करण्यासाठी कोणीही पुढे आले नाही. राजाला घोर निराशेने घेऊन टाकले.

राजाच्या या स्थितीमुळे मन्त्री चरणागुप्तही फार दुःखी झाला. काही शिपाई बरोबर घेऊन आता तो राज्यात फेरी मारण्यासाठी निघाला. एका धर्पशाळेसमोरच्या चबूत यावर बसून भीक मागणारे दोन भिकारी महात्मन्याला दिमले त्यांच्यापैकी एक तर आग्रहाचे होता, अन दुसऱ्याला कुसलासा त्वचारोग झालेला दिमल होता. परन्तु दोघाही पंचवीस वयाच्या आतलेच होते.

मन्त्री त्यांच्याशी बोलू लागला, ‘एव्ह आरुबड्यापूर्वी राजाने पिटवलेली इवडी माहीत आहे न तुम्हा दोघांना? जो तरुण राजाला आपले तारुण्य देईल, त्याला अर्ध राज्य, सौन्दर्यात भेटवस्तु देऊन राजा त्याचा मन्कार

करणार आहे.”

मन्त्र्याचे हे बोलणे ऐकूनही भिकऱ्यांपैकी एकातही भुत्साहाचे काही चिन्ह दिसले. ते पाहून मन्त्री रागाने त्यांना विचारू लागला, “काय रे! अर्ध राज्यचा राजा वनायचं सोडून, अशी भीक मागणारे जोस्त पसन्न आहे काय तुम्हाला?”

यावर तो आग्रहाला भिकारी म्हणाला, ‘मालक, मी तर आग्रहाला आहे, मग मला अर्ध राज्य काय कामाचं? आग्रहालाही आपले राज्य देऊ करणाऱ्या राजाचं कल्याण असो.”

दुसरा नवेच बोलला, ‘मालक आपलं

तान्त्रिक राजाला दिल्यावर झेतारा होऊन अर्धा राज्याचा मालक होऊनही मी काय करणार? अगादर या व्याधीचं दुःख माझ्यासारंग आहेच, याने आणखी अकाली वाढलेलं आलं तर ते दुःख कसं सहन करू मी?

भिकाऱ्याचे ओलेलं गडामन्त्र्याला संयुक्तित्व वाटते नाही. तो निवृत्त म्हणाला, 'हो! भिकाऱ्यांमोर्ही मला निरुत्तर व्हावं लागलं! अनु ता पुढे निवृत्त गेला.

मन्त्री दरबारात पोचला तेव्हा नेथे राजा त्याच दिवशी समोर हजर करण्यात आलेल्या डाकू रामसिंहाचा निवेडा करत होता. मन्त्र्याने पाहिलं की आरोपीच वय

विनापेक्षा जास्त तसायं

रामसिंह आपली कौफियन माडताना म्हणाला. महाराज मी कवळं राजधानीत काळा धडा करणार आं कुप्रसिद्ध व्यापाऱ्याला लटकलं अने ते धन शरीराला वाटून गेलंलं मी रक्षी कोणा रजीचा अपमान केला नाही अने त्यांना लुटलही नाही माझ्यावर प्रायश्चित्त आनी, तंन्हाही मी कमी कोणाचा जीव घेतला नाही.

हे माहे रामसिंह निवृत्तरपणे बोलत होता त्या चोराची नीतिचंद्रता पाहून राजा खप झाला तरीही अंन्वरी ता एक चोरच होता त्याला शिक्षा देणे प्राप्तच होते राजा विचार करत राहिला तेव्हा मन्त्री सरळ

र राजवटला जाऊन हळू आवाजात सांगु लाला महाराज मी माया नुसताने शोधून आलो अर्धा राज्याच आसिध दाखवूनही भिकाऱ्यामोर्ही पुढे यायला नयार नाहीन या गुन्ह्यासारंग आपण क्वहीही शिक्षा दिलीत तरी त्याचा आपल्याला फायदा होणार नाही आणण हो म्हणत अमाल तर हा लागला मीच पुढे चालवतां

तारुण्याच्या पुर्लक्षेधनाने राजाने मन्त्र्याला सम्मन दिली आता मन्त्री बोलु लागला रामसिंह तु ज्या चोरा कन्धा आहंम न्याबटल दण्ड म्हणून तुला काशीची शिक्षा लाडलं मग मन्त्री आणखी काही बोलणार इतक्यात मधच

रामसिंह इमने म्हणाला, न्यायपक्षा मी महाराजाने आपलं तारुण्य दोन द्यायला तयार झालां तर माझा मृत्युदण्ड रद्द केला जाईल अने मला अर्धं राज्यही मिळत अमंच मांगायचंय न तुम्हाला मना.

साराया कुशाग्र बुद्धीने संकित होऊनही अगन्तपण मन्त्री म्हणाला तु माझ्या मनातला विचार फारच लवकर ओळखतासं हे.

पुढार गडगडून हसन डाकू रामसिंह म्हणाला 'महाराजांनी भलं सत्य मनात मोडत दिलं अमंत, तर त्याच्या सहृदयतेचडल आपली कुलशता दाखवली असनी कायद्याप्रमाणे त्यानी मल

चोराचे बोलणे ऐकून महाराजाचा राग जनावर झाला अन् ते म्हणाले 'तऱ्या अतिनीच अशा अपराधाबद्दल मी तुला आत्ता बत्ताबडतोब पाशी देववृशकतो' यावर जराही विचलित न होत राससिंह म्हणाला, 'बापणाला हाच न्याय आहे जसं वाटत असेल, तर तसंच करा महाराज! परंतु आपण लक्षात ठेवा महाराज, कि बापण देत असलेल्या धाडेल्या भिंभून मी सन्यासाचा प्रस्ताव कधीच मंजूर करणार नाही'

बापरे! राससिंहच्या या बोलण्याने राजाची वाचाच असली बराच वेळ 'सुन्नपणे तो सिंहासनावर बसून राहिला हळूहळू त्याचं मन शांत झालं अन् सममग्नाने सिंहासनावरून उतरून तो राससिंहजवळ आला मोठ्या प्रमान न्याला मिठी मारत राजा म्हणाला 'राससिंह तू माझ्या डोळ्यावर असलेली अज्ञानाची पट्टी काढून जेवढे करवलास, तू एक महर्षि आहेस जीवनाच्या अंतकाठी का होईना, तरी भेट लेण हे मी आपलं स्वप्नदुर्गाचं गुप्य समजतो माझ वंचारशी होणार मित्रांनो रास म्हणून मी महर्ष तुझ्या हवार्ने मग्न आहे तुला सिंहासनावर बसवून या सन्यास ग्रहण करणार आहे'

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ रुग्णाना

महाराज

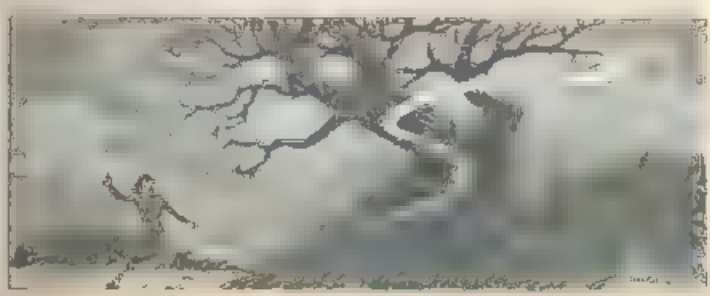
हे विक्रम राजा महात्म्यपी राजा अनन्तवर्माची बुद्धि श्रष्ट झाली असं वाटतय नाहीतर चौथ्या करगा या एका डाकूला महर्षि म्हणून त्याने त्या चोराची प्रशंसा का केली? चोराला राजा वनवण्याइतका मूर्खपणा दुसरा असू शकेल काय? अच्छा, चोरासा राजा तर केला; पण स्वतः सन्यास ध्यायची काय जरूर होती? या प्रश्नांची उत्तर माहीत असूनही तू दिवनी नाहीस, तर तुझ्या मस्तकाचे शतश तुकडे होतील'

राजा विक्रम उत्तरावाक्षं बोलू लागला 'राजा अनन्तवर्माची वागणूक अन् बोलण्यावरून असं दिसत की तो एक सुसंस्कारित राजा होता हा त्याचा अपजस्त गुणच असला पाहिजे अशी माणसं कधी कधी तात्पुरती मानसिक दुर्बलतेच्या अधीन होतात, पण या तात्कालिक स्थितीला 'बुद्धि श्रष्ट झाली' म्हणणं अचित नव्हे सृष्टीतलं सारंच जीव

असताना एकूनि-धर्माप्रमाणं वागून असतात, हे एक सत्य आहे परन्तु तात्कालीन प्रलोभनात सापडून क्षणभर या सत्याचा त्याला विस्मरण पडला पण प्राणांचा मोहही सोडून बेडरपणे सममिंह काही बोलला, तेंव्हा त्याचे डोळे अचडले साहस व संस्कार असे अस्मत्त गुण अंगी असलेल्या राससिंहला तो महर्षिच समजला त्याला राजाने 'महर्षि' असे संबोधले अन् त्याला आपले सिंहासनही देऊन टाकले. नंतर जीवनात अनिवार्य माननी जाणारी स्थिति मृत्यु, त्याचे सहर्ष स्वागत करून, तोच आपल्या जीवनाचा परमार्थ मानून शेवटच्या दिवसांत शांति मिळवण्यासाठी राजाने सन्यास घेतला.'

अशा तऱ्हेने उत्तर दिल्यावर विक्रमराजाचा मीन भंग झाल्यामुळे वेताळ पुन्हा प्रेतासह अदृश्य होऊन त्या झाडाच्या फांदीला लटकू लागला

-कल्पित

जायत सुचारुवत् सुवृत्ताणां तं वृत्तान्तं आदृतवान् महात्तमं कथितं बह्वृत्य हे त्रयिनी धर्मद्वी आधुनातं ज्ञानं
आवृत्तं आदृतवान्नाम। वृत्तं पश्यंश्चा दक्षिणं आश्रयतं वृत्तं वरुणं आदृतं तस्या अपूर्वपद्मसु
आगतं यत्तं वरुणं चैतन्यं वरुणं

आधुनिक भारतीय साहित्य

विशेष अशी कथा बसू असल्याशिवाय कधी एकादी कदम्बरी असू शकते काय? यन्माही घावेचे मधोमध लेखक वैकम महम्मद बशीरने रचलेली पातुम्मपूडे आडु जर तुम्ही बाबलीन तर तुम्ही सदा असंच प्रणाल

या कादम्बरीच्या कथेत स्वतः लेखक एक प्रमुख भूमिका करत आहे ही गोष्ट स्वतःच्या तीव्र स्वेच्छेने अभ्यास करून घ्यायला मिळते. लेखक हाकती आपले अस्मित पातुम्मपूडे आडु परत आणत गावात येतो तोपर्यंत अनेक गोष्टींच्या मिळून त्याने एक पसिद लेखक म्हणून चारलीच कीर्ती

वैकम महम्मद बशीरचे 'पातुम्मपूडे आडु'

मिळवलेली असते

पण घर अगदीच लहान आहे अन् त्याघरातले कुटुम्बाने माणसे बाईच बाईत आलेत. लेखकाची सवै आई दीन मायू. अल्प वयचा पण समानता एक शांतता याच याग्यानाय लगीर मांजे व वरेंड्याली. या सायांमुळे घरात सैमीक नोंगात घडवड चालू असते जणू काही ते वर्ष कमी असल्याने घरात एक बकरीही मुक्तापणे वावरत असते.

एक दिवशी ही बकरी लेखकाच्या साठेवर चढत त्याने मित्रिलेही दोन पुरेके सोड्या घेव्याने खान असल्या त्याला दिवले ते पाहून लेखक आश्चर्यात पडतो खर पण तो मिला हाकलत मात्र नाही ती दोन पत्रके खाऊनही गुंफ न भगन्यामुळे विधान्यावरची चवचवी कमरेत

ओर लावून ती खोलू घरात आता खान तो शान्त राहू जात नाही

या कादम्बरीन सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत या बकरीचा प्रत्यक्ष आढळतो त्याच खेवात गेद्याच्या, लेखकाच्या वातमा तवण्या बहिणींनी आहं ती बकरी कधी कधी ही चवरी मंडी विलक्षण परिस्थिति निर्माण करते एक असलीच घटना अशी आहे त्या बकरीने एक चवचात आपले ओके लुपवले अन् जणू

बकरी ते बाहेर काढण्याने स्वयं इनगचे आहे जवळ सापडताने न इति आहंगच काढले नाही तो रडा सोडून निघतो गटाने कणभर काय तयारच त्या क्षणाभावेच।

शान्त वातावरणाल आपले प्रेक्षकव्याय चालू ठेवण्याच्या दृग्ग्याने लेखक या गावात आलेला आहे परंतु त्याच स्वप्न साकार होत नाही त्याच्या आईची बहिणीची

अन् संसृष्टांची त्याच्याकडून बांधिक खहाण्याची अपेक्षा असते, पण एतकेकण आपला हा मामला दुसऱ्याला न कळण्याची खबरदारी घेत असतो

पातुम्माता वयस एक आठरा असते की आपल्या या बकरीला नवकरच एकदा करवू होईल अन् जवळपास झुजून दुध मिळेल। मग आपण पुष्कळात पैसा मिळवू शकू!

शेवटी बकरीला एक सुंदरसे पांढरे करवू होते परंतु पातुम्माने मातेवाईक जोरून बकरीचे दुध काढत येतात. जसा तऱ्हेने जोरलेल्या इष्टांमुळे घरातल्या खवळण्यांना चहा मिळत रहातो

या लहानशा कादम्बरीत आपल्याला लेखकाच्या लहानपणाचा गोष्टी, आंशवांची अन् मित्रांची विविध दमणक वीरचा परिचय होतो एक मातेवर्धक तर त्याला नेहमीच खमकी देत असतो, ही दयाने आपल्या परजा पुत्र केला नाहीत, तर आपण सैम्यात मरली होय

एकदा लेखका मधुनिक शाळेतल्या मनी लेखकाकडे पळतात. लेखका त्याला वाटते की आपण लेखक म्हणून पसिद असल्यानेच त्या आपल्याकडे पळत आहेत, अन् यामुळे तो खूप मानविचत होतो पण नवकरच त्याला हा खस आहे ते लक्षात घेते कारण त्याच्यामागे असणाऱ्या फळणी लागतलेल्या झाडाकडेच त्याची दृष्टि असल्याने त्याला कळून चुकते

नरम विनोदने भरलेली ही कादम्बरी लेखकाकडून एका सर्वसमाख्य मुक्तापणे कुटुम्बाच्या परिस्थितीच दखन घेवते यरीच क्षणसाच्या लहान लहान अपेक्षा व मुमजूर्तीचे दिग्दर्शन करत

वैकम महम्मद बशीर हा त्याच्या समकालीन लेखकांनी कथा साहित्याचा परावर्तक आहे याचा जन्म सन १९१० मध्ये झाला

तुम्हाला माहीत आहे?

१. इन्व्हीटी ही बापूंच्या वैभवाची अजिंक्यती कळवण्यासाठी त्यांच्याची बापूली संकल्पना कोणती होती?
२. शब्दविज्ञानात तब्बेत नाव काय?
३. छपू असा छेक कोणती?
४. शास्त्रज्ञांच्या शब्दांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांचा अर्थ?
५. मराठीत पहिल्या शब्दाची अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
६. शब्दांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
७. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
८. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
९. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१०. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
११. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१२. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१३. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१४. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१५. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?

अुत्तरे

१. इन्व्हीटी ही बापूंच्या वैभवाची अजिंक्यती कळवण्यासाठी त्यांच्याची बापूली संकल्पना कोणती होती?
२. शब्दविज्ञानात तब्बेत नाव काय?
३. छपू असा छेक कोणती?
४. शास्त्रज्ञांच्या शब्दांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांचा अर्थ?
५. मराठीत पहिल्या शब्दाची अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
६. शब्दांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
७. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
८. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
९. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१०. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
११. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१२. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१३. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१४. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?
१५. शास्त्रज्ञांच्या अर्थानुसार कोणती शब्दांची?

शंभूचा पश्चात्ताप

एकदा एका नावाच्या गावात शंभू नावाचा एक श्रीमंत माणूस रहात असे. त्याला एकच मेकरी होती मन्दाकिनी.

मन्दाकिनी दिमायला फार मरेख होती धन दौलत व रूपसौन्दर्य यामुळे अनेक श्रीमंत घराण्यांतल्या तरुण मुलांना तिचे आकर्षण वाटू लागले व त्यांच्याकडून तिला लग्नाच्या भागण्या येऊ लागल्या. परंतु इकडे मन्दाकिनीची गोष्ट निराळीच होती. आपल्या पित्याजवळ काम करणाऱ्या रामचंद्र नावाच्या तरुणाशी लग्न करायची तिची इच्छा होती.

रामचंद्र मुंदरा होता. भोळ्याभावाचा व मोठा शर्मोश्याकरी होता. ने

मन्दाकिनीलाही स्थूल पहाण्याचा जेव्हा शोधून विचार केला तेव्हा तिने

रामचंद्राशी विवाह करायची आपली इच्छा त्याला सांगून टाकली ते ऐकून रामचंद्र सुन्नच झाला!

आपल्याकडे काम करणाऱ्या नोकरीला आपला जावई बनवणे शंभूला फार अपमानकारक वाटत होते. छुप विचार करून न केलेल्या अपराधाचा आरोप ठेवून त्याला कामावरून काढून टाकले.

रामचंद्रला याबद्दल फार दुःख झाले व तो ते गावच सोडून गेला. मन्दाकिनीने हट्टाने सांगून टाकले की, 'लग्न केले, तर रामचंद्राशीच करीन, नाहीतर जन्मभर तशीच राहीन.'

आईनेही मुलीच्या म्हणण्याचे समर्थन केले. नाइलाजातून शंभूने रामचंद्रला शोधायचा प्रयत्न केला, पण त्याचा कुठेच पत्ता लागेना.

सुमन देसाई

अशीच दोन वर्षे निघून गेली. आपल्या सर्व कामात मदत करणारा रामचन्द्र जवळ नसल्याना आणि मन्दाकिनीच्या लग्न न करण्याच्या निर्णयाचा शंभूच्या तळवेतीवर परिणाम होऊन तो बारबार आजारी पडू लागला.

हे सारे पाहून शंभूच्या बायकोने मुलीची कशीतरी समजूत घालून तिचा लग्नाला तयार केले.

दूरच्या एका गावी धर्मराज नावाचा एक करोडपति रहात असे. त्याच्या मुलाचे स्थळ योग्य वाटून, गावच्या एका प्रतिष्ठित माणसाला बरोबर घेवून शंभू धर्मराजाच्या गावी गेला. तो तेथे पोचला, तेव्हा धर्मराजाच्या मुलगा घरी नव्हता.

धर्मराजने शंभूचे खूप आतिथ्य केले. 'मी मुलाला निरोप देऊन बोलवून घेते' शेतीबरोबरच माझा व्यापारही असल्याच आपण ऐकलंय असेल. माझा मुलगा नेहमी व्यापारातच गुंतलेला असतो. असे म्हणून त्याने आपल्या नवऱ्या तोंडगाला बोलवून घेतले.

तोंडग सगोर आला तेव्हा त्याला पाहून शंभूला मोठेच आश्चर्य वागले. तो अन्य कोणी नसून, रामचन्द्रच होता! त्याला असे अचानक पाहून शंभू तरा घाबरूनच गेला. परंतु रामचन्द्र मात्र शंभूशी सौहार्दा प्रेमाने बोलला. त्याने त्याच्या घरातल्या प्रत्येक व्यक्तीची नावे घेऊन त्याची खुशाली विचारली.

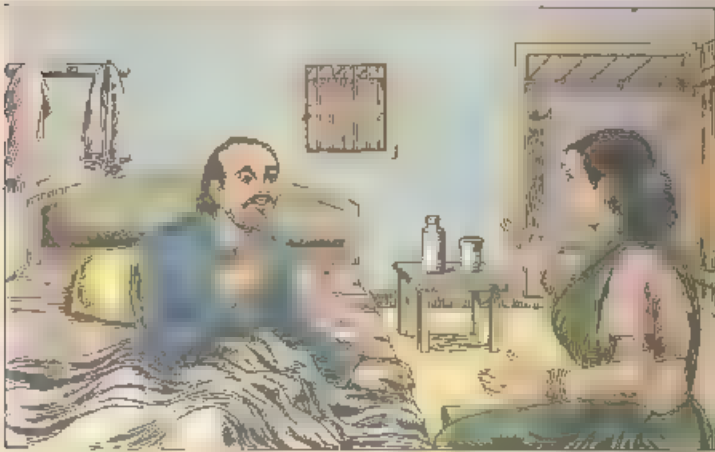
हे पाहून धर्मराज शंभूला म्हणाला "मी याला काही दिवसांपूर्वीच कामाला ठेवला आहे. त्याने आपणाकडे अगोदर काम केलेय असं विसरतंय." अन् लगेच रामचन्द्रकडे बघून तो म्हणाला, "जा लवकर जाऊन माझ्या मुलाला बोलवून आण."

यावर रामचन्द्र हळू आवाजात अजुगला, 'ते आता येणार नाहीत.' 'का नाही येणार?' व्यापाराची कामं मागून पहाता येतील, अगोदर त्याला इकडे येयला सांग मुलीकडेच त्याला मनायला आलेत म्हणून सांग जा लवकर." असे म्हणून धर्मराजने त्याला काही खण केले.

परंतु तिकडे लक्ष न देता आपलेच बोलणे चालू ठेवत रामचन्द्र म्हणाला. आता तर ते नीलवेणीच्या घरी असतील. त्यांनी कायचं म्हटलं तरी नीलवेणी येऊ देणार नाही त्यांना."

"ही नीलवेणी कोण?" शंभूने आश्चर्याने पहात विचारले.

धर्मराज काहीतरी बुढवाबुढवीचे अंतर देवून नीलवेणी प्रकारावर पडदा टाकण्याच्या विचारात होता. प्रण इतक्यात रामचन्द्रच अजुगला, "ही नीलवेणी तर मंजुबाणीची मुलगी. काही दिवसांपूर्वी छोटे बाबू मद्यपान करून झिंगले अन् रस्त्यात पडले. तेव्हा त्या नीलवेणी अन् मंजुबाणींनी त्यांना अजुगून घरात नेऊन

झोपवले, त्यांची सेवाशुश्रूषा केली तेव्हा पामून हे असंच खालबंद, अनु मंजुवेणी तर सागत फिरते की छोटे बाजू तिचे 'भावी जावई' आहेत "

ते ऐकताच शंभू सर्व काही समजून चुकला. रागाबून आता शंभू धर्मरावकडे एकटक पहात राहिला पण तो तर त्याहीपेक्षा जास्त रागाने रामचन्द्रकडे पहात होता शंभू मुकादुवाने आपल्याचरोबरच्या त्या प्रतिष्ठित माणसाना घेऊन बराबाहेर निघून आला. इनक्यात अपार क्रोधाने धर्मराजने रामचन्द्रचे मातगट पकडून त्याला बाहेर ढकलत म्हटले, "अरे बुद्धिहीन माणसा, तुला कामला ठेवून मी तर पदरात निखाराच बांधून घेतला! चंल, चालता हो ताबडतोब! बगमरही पांभूनकोस दवे!"

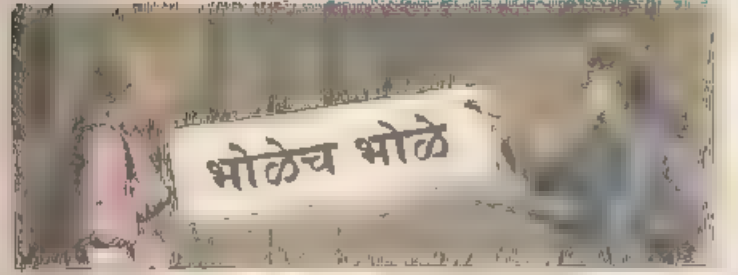
घडपडून पडणाऱ्या रामचन्द्रला ऐनवेळी हाताने साबरत शंभू म्हणाला, "चंल बेटा! आता आपण आपल्या घरी

जाऊ या "

तेथेच कट्ट्यावर अशा आपलेला धर्मराज म्हणाला, "अह" त्याच्या बोलण्यावर काही विश्वास ठेवू नसा

शंभू हसत-हसत त्याला म्हणाला, "हा रामचन्द्र किती चांगला आहे, हा माझ्या घरच्यांना बांधीपासूनच जाणून घ्यायला आहे भोळ्यागळ्या प्रमान नेवदा अशीर लागला मला तेंकळण मी, जीव येला मी हा कधी खाट कोलणाग नाही मी अंगीचच घाबवून दिल विचार्याना अनु मग बसलो हाता कातजी करत रण पातं पात्र नंकळत माझ्या मुलीच आयुष्य बरबादीपासून वाचवले! मी आला याला नोकर म्हणून नव्हे तर भावी जावई म्हणून घेऊन जातो आहे "

शंभू बरोबर आलेल्या रामचन्द्रला पाहून मायलकीता फार आनन्द झाला एका सुमुहूर्तावर रामचन्द्र ब मंदारिनीचा विवाह घाटाने साबरा झाला

प्राचीन काळची गोष्ट आहे रशियात एक म्हातारी रक्षण होती तिच्या दोन मुलां होतं त्याच्यापैकी एक मेला आणि दुसरा सोठे तरी दूर देशी निघून गेला तो रोजगार निसर्ग्या दिवशी म्हातारीकडे एक शिपाई आला "आजी बाई, रात्र बरीच झाली आहे आजची रात्र तुमच्या इथं सोपू का? सकाळी जाईन मी आपल्या वाटेने" तो म्हातारीला म्हणाला

'सिक आहे, माझी काही हरकत नाही पण तू कोठून आला आहेस ते तर मागशील' म्हातारीने शिपायाला विचारला

आजी बाई मी तर त्या लांकानून आलो आहे "शिपायाने उत्तर दिले 'वरच' माझा एक मुलगा नुकताच

मेला तुला तर कुठे तो भेटला नाही?" म्हातारीने भोळनटपणे विचारले.

'आम्ही दोघे तेथे एकाच खोलीत राहतो " शिपायाने सहित पुरवली "तुमचा मुलगा तिथे बगळ्यांचा रखवालदार बनून काम करतोय आजी!"

"अरेरे, विचाराला खूप वास होत असेल नाही?" म्हातारीने विचारले

खूप वास होतो त्याला, बगळे केव्हाही काटेदार झाडा-जुहुपात जातात त्यांच्या पाठीमागे पळ्याव जाणत विचारल्यात! 'शिपाई म्हणाला.

म्हातारीने विचारले-"तर मग त्याचे सगळे कपडे फाटून गेले असतील नाही?"

"होय, त्याच्या सगळ्या कपड्यांची

अरुण देशपांडे

नक्तर झाली आहेत खरच सांगतो मी आजोबाई" शिपाई म्हणाला.

म्हातारीने विचारले-"एक काम करशील? माझ्या पाशी चाळीस वार कपड नि काही पैसे आहेत ते माझ्या मुलाला नेऊन देशील?"

"जरूर, अगदी नक्की नेऊन देईन!" शिपायाने आश्वासन दिले

शिपाई रात्री म्हातारीच्या घरी ओपला दुसऱ्या दिवशी म्हातारीने दिलेले चाळीस वार कपड नि पैसे घेऊन त्याने मजेत आपला रस्ता धरला

या घटनेनंतर काही दिवसांनी दूर देशी गेलेला म्हातारीचा मुलगा परत आला

म्हातारीने त्याला सांगितले बेला न जेहा इथं नव्हताय तेव्हा एक माणूस त्या लोकातून आला नडा मांडा भाऊ अन् तो तेंथे एकाच खोलीत राहतान असे ही त्याने मना सांगितले त्याच्या बरोबर तुझ्या मावाच्या कण्यामणी मी चाळीस वार कपड आणि काही पैसे ही दिले

"फार मोठ काम केलस आई! कुणी तरी धोका देऊन आपल्याला लटलं बघ," असं म्हणून म्हातारीचा मुलगा बाहेर पडला

जंगलातला रस्ता पार करून तो एका गावात पोचला. त्या गावच्या जमीनदाराच्या घराच्या बाजूला अगलेल्या मोठ्यात एक हुकर आपल्या पिल्लांसह चाच खात होत म्हातारीच्या मुलाने हुकराचा लपून नमस्कार केला आणि त्याच्याशी काही बोलत अगल्याने त्याने नाटक केले.

घराच्या वरच्या मजल्यावरून जमीनदाराची बायको झा सर्व प्रकार पहात होती. तिने आपल्या मोलकरणीला बोलेवून सांगितलं-"तो मुलगा हुकराला का नमस्कार करीत आहे ते त्याला विचारून ये बरं!"

जमीनदाराची मोलकरीण म्हातारीच्या मुलापाशी आली तिने विचारलं

"आमच्या हुकराला असा लपून का नमस्कार करीत आहेय?"

म्हातारीचा मुलगा म्हणाला-"आई, ही हुकरीण माझ्या बायकोच्या नात्यातील आहे उद्या माझ्या मुलाचं लग्न आहे. लग्नाच्या कामात देखरेख ठेवण्यासाठी हिला घेऊन जायला मी आलो आहे आपल्या मालकीणीला विचारून मुला तवही परवानगी मिळवून दे ना!"

मोलकरणीकडून हे सर्व ऐकून जमीनदाराची बायको म्हणाली-लगायली हुकराचा घेऊन जायला वाला जाई म्हणतेय? मूर्खच बिसतो आहे आपलं काम निघडले त्यात? त्या हुकरीणीला माझा जोकरी कोठ घाल, आणि पिल्लासह टांग्यात बसवून थाटात रवाना कर तिला

मोलकरणीने बालकिणीच्या हुकरीसार हुकरीण नि तिच्या पिल्लांना टांग्यात बसवले नि म्हातारीच्या मुलाच्या हातं लगाम दिला. तशी वरच्या मजल्यावरून हे सर्व पाहणारी जमीनदारीण जोरात हसली

जमीनदार परत आला तेव्हा जमीनदारीणीने तर्ब वृत्त नवऱ्यांना सांगितलं

'हुकरीण नि तिच्या पिल्लांना तू त्याच्या बरोबर पाठवून दिलस हं?"

जमीनदाराने विचारले

"होय, मी हुकरीणीला आपला जोकरी कोट चढवला वन् आपल्या टांग्यात पिल्लांसह तिला बसवून त्या मुलाला रवाना केले " जमीनदाराच्या बायकोने नवऱ्याला सर्व समजाव दिला.

जमीनदार चांगलाच सगावला त्याने बायकोला सांगितलं-"तुला चांगलाच धोका दिलाय त्याने!" नंतर जमीनदार जोड्यावर स्वार होऊन म्हातारीच्या मुलाच्या सोद्यासाठी निघाला. जोड्याच्या सोद्याचा आवाज ऐकून म्हातारीचा मुलगा सावध झाला त्याने टांगा झाडीत लपवला व रस्त्यावर आला त्याने आपली

टोपी रस्त्यावर समोर ठेवली आणि बसून गेला.

घोड्याचं वेळेत जमीनदार तेंबे अन्ना नि त्याने विचारले— "टांग्यातून इकाराना घेऊन जाणाऱ्या कोणाला तू पाहिलस?"

'होय साहेब, पण त्याला आता बराच वेळ झाला तो खूप दूर गेला असेल जाता पर्यंत!" म्हातारीच्या मुलाने माहिती दिली

जमीनदाराने त्याला पकडण्यासाठी मदत मागितली तेव्हा म्हातारीचा मुलगा म्हणाला— 'जर येथील आसपासचे रस्ते आपणास माहीत असतील, तर आपण त्याला पकडू शकाल मला रस्ते माहीत आहेत, पण माझ्या जवळ घोडा नाही म्हणून मी आपणास मदत करू शकणार नाही शिवाय या टोपीखाली एक ससाणा आहे. मी त्याची रखवाली करित आहे तो जर उडून गेला तर माझा मालक त्याची किंमत ३०० रुबल माझ्याकडून

वसूल करील!"

'वंटा तावडनोब भाइया घोड्यावर बसून त्या बंदमाशाला पकड. तुला मसाणा मी सांगितली. हं हे तीनशे रुबल तुला देऊन ठेवतो. जर ससाणा उडून गेला, तर तुझं मुकसान नको व्हायला असं म्हणून जमीनदाराने आजला घोडा व ३०० रुबल त्याच्या म्हाधीन केले.

म्हातारीचा मुलगा जमीनदाराच्या घोड्यावर बसून तीनशे रुबल घेऊन पुढं निघाला, आतना टांगा ही आपल्या बरोबर घेतला नि गाथी पोचला इकडे जमीनदाराने खूप वाट पाहिली म्हातारीचा मुलगा काही परत जाला नाही त्याने टोपी उचलून पाहिली तर खाली ससाणा नव्हताच हे पाहून जमीनदाराच्या लक्षात आल की आपल्या बायकोपमाणेच या भागट्याने त्याला ही जांगलाच हात दाखवलेला आहे

हनुमान याणाच्या वेगाने चंद्रमेनेच्या निवास भवनान पोचला हे भवन संगमरवरी दगडांनी बांधलेले होत व ठिकठिकाणी अद्भुत शिल्पाकृति कोरलेल्या होत्या. त्या घुडपु अंधारात ही न भवन चमकत होते, कारण त्याचे बाधकाम करताना जागोजागी विविध रत्न लावलेली होती

भवनाच्या प्रवेश-द्वारी फोणी राक्षस पहारेकरी नव्हता सर्व जण काली-मठिरातील ब्रह्मवात भाग घेण्यासाठी गेले होते पण प्रवेश-द्वारावर एक भयानक राक्षस-सर्प विसत होता.

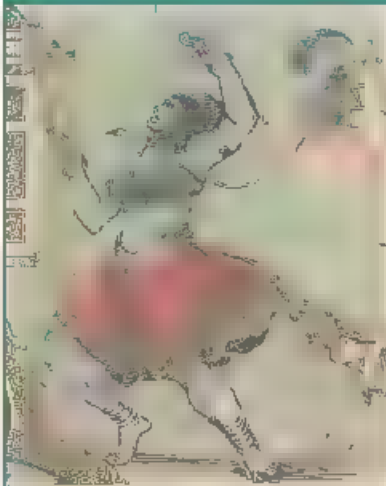
हनुमानने जेव्हा त्या राक्षस-सर्पाला

पाहिलं, त्याच वेळी त्याने ही हनुमानाच्या पाहिल फुन्कार करित तो माप शायल्या घोपटीवर उठला या सापाना पाय मुढा होते त्याच्या नाकपड्यातून धुर व ज्वाला निघत होत्या, त्या सर्पाला मारण्यासाठी हनुमान त्याच्यावर झडप घालणार, इतक्यात भवनाच्या वरच्या मजल्यावरील एक कक्षानून फोण स्त्रीचा आर्त स्वर त्याला ऐकू आला.

भगेशच हनुमानाने सूक्ष्म रूप धारण केत व तो राक्षस-सर्पाच्या तोंडाबाटे त्याच्या पोंटात जाऊन पोचला त्याने त्या सापाचे पोट कापून त्याला मारून टाकले. नंतर ती भवनाच्या

अनभंगात आला वरच्या मजल्यावरून त्याला चाबकाच्या फटक्यांचे आवाज व स्त्रीचे वीरडणे ऐकू आले.

चंद्रसेना जिथे कैदेत होती त्या कक्षा-जवळ हनुमान धावत-पळत जाऊन पोचला दारमा आतून कडी लावलेली होती म्हणून हनुमानाने छिडकीतून डोकावून बाहेर दुश्य पाहिले. तेव्हा शुद्धीवर आलेल्या चन्द्रसेनेला चाबकाने मारीत कंठही धमकावीत होती 'सांग, तुझाही मंदिरात कुणाचा पाठवल होतस? नाहीतर आता मी तुझ डोक धडापासून अलग करी तुझ्यासारख्या घोखेकाज बाईला पाताळ-लंकेत जाणाऱ्या त्या

महिरावणाने आपली अवकल गडाग टाकली होती असं वाटत, नाहीतर त्याने असं कधी केले नसत!' असं म्हणून कंठही चट्टनेनेचा गळा जोराने दाबल्याचा प्रयत्न करू लागली

हनुमानाने लगेच आपली शेपूट वाढवली आणि छिडकीतून आत घातली कंठही जेव्हा चन्द्रसेनेचा गळा दावून तिला मारू लागली, तेव्हा हनुमानाने आपल्या शेपटीने कंठहीच्या गळ्याला वेढले आणि तिला मागे ओढलं इतकंच नव्हते, तर त्याने आपल्या शेपटीने कंठहीचा गळा असा जोराने दाबला की ती मरून गेली

हनुमानाने एकच लाथ मारून कक्षाचा दरवाजा ओडून टाकला व तो आत पोचला त्याने चन्द्रसेनेला नमस्कार केला व थोडक्यात सर्व वृत्त तिला मागितले नंतर त्याने महिरावणाला माराण्याचा उपाय सांगण्यावाबत चन्द्रसेनेला प्रार्थना केली

रामाचं नाव ऐकताच चन्द्रसेना आपले सर्व दुःख विमरली मी आनंदून म्हणाली - हं हनुमान, महिरावणाच्या प्राण्यांचं रहस्य मी तुला सांगित पण महिरावणाचा संहार केल्या नंतर मला रामाचे दर्शन घडवशील आता जरा मला दे '

आपण चन्द्रसेनेला रामाचे दर्शन अवश्य घडवू असे हनुमानाने तिला वचन दिले पण महिरावणाचे प्राण येथे सुरक्षित आहेत ती आता चन्द्रसेनेने हनुमानाला सांगितली आता हनुमान जगेच येणून वाटेन आला आकाशात उडाला आणि साना समुद्रापलीकडील ज्वालामुखी कमळाजवळ पोचला. त्या कमळाच्या पाकळ्या म्हणजे जळणाऱ्या ज्वाला होत्या हनुमानाने अग्निदेवाची प्रार्थना केली आणि त्या कमळात घुसला. पण त्या कमळाच्या देठातून तो थेट मकर-बिळापाशी पोचला

भयकर-बिळात भयकर माप कृत्यार करीत होत विषावर हुंकार मरीत होते हनुमान जोराने ओगडला आणि त्या दुष्ट शक्तीला दाब्याडजळ्या हातांनी गुहे मारून घाबरवून सोडले सगळे पिशाच्च नर पळून गेले पण आता हनुमानाला सर्वत्र व्यापून राहिलेली एक भयकर राक्षसाकृति दिसली तिला लांब मफेद दाढा हांढ्या आणि तिचे डोळे जाती-लाल होत आकृतीने हनुमानाला गेकने

हनुमान जोरात ओरडला - "दूर हो माझ्या नमोन्नत कोण आहेत तू?" ती जारंगि विकट हास्य करीत म्हणाली "मी आहे वेताळ भूत, प्रेत

व पिशाच्च या सर्वांचा मी नायक आहे. तू कोण? इथे फक्त दोन वंशच येऊ शकतात, एक म्हणजे महिरावण, आणि दुसरा एक महाबलशाली कोणी। तू महिरावण नाहीस, म्हणजे तो दुसरा महाबलशाली असावास!"

हनुमान जोर-जोरात हमत म्हणाला - "वा रे वेताळ! अरे स्मशानात स्वतंत्रपणे राहणाऱ्या तुझी अशी दुरवस्था का झाली? इथे अंधारात काय करीत आहेस? पण हट इथून नाहीतर माझ्या ताकतीचा मजा पहा "

हनुमानाचा उगहास करीत वेताळ हमत म्हणाला - "अस्स? तर मला

पाहतोच मन्ना! बाखब तुम्ही ताकत!"

हनुमानाने तावडतोच आपल्या मूठीने बेताळाला एक मुद्दा घेतला त्यासरशी वेताळ खाली जमिनीवर पडला. आता हनुमानाला नमस्कार करीत तो म्हणाला-"स्वामी हनुमान, मी घन्य झालो थोड्या दुर्बलतामुळे मी शापग्रस्त झालो नि इथे कैदेल पडलो. शिवजींनी सांगितल्या की तुझ्या स्वर्गाने मी शापमुक्त होईन! जय वीर हनुमान की!" उत्ते म्हणून क्षण भरात बेताळ तेथून अदृश्य झाला

हनुमानाने तेंथीन गुफेत प्रवेश केला. एका उंच शिंतावेदीवर गोस रत्नमंजूषा

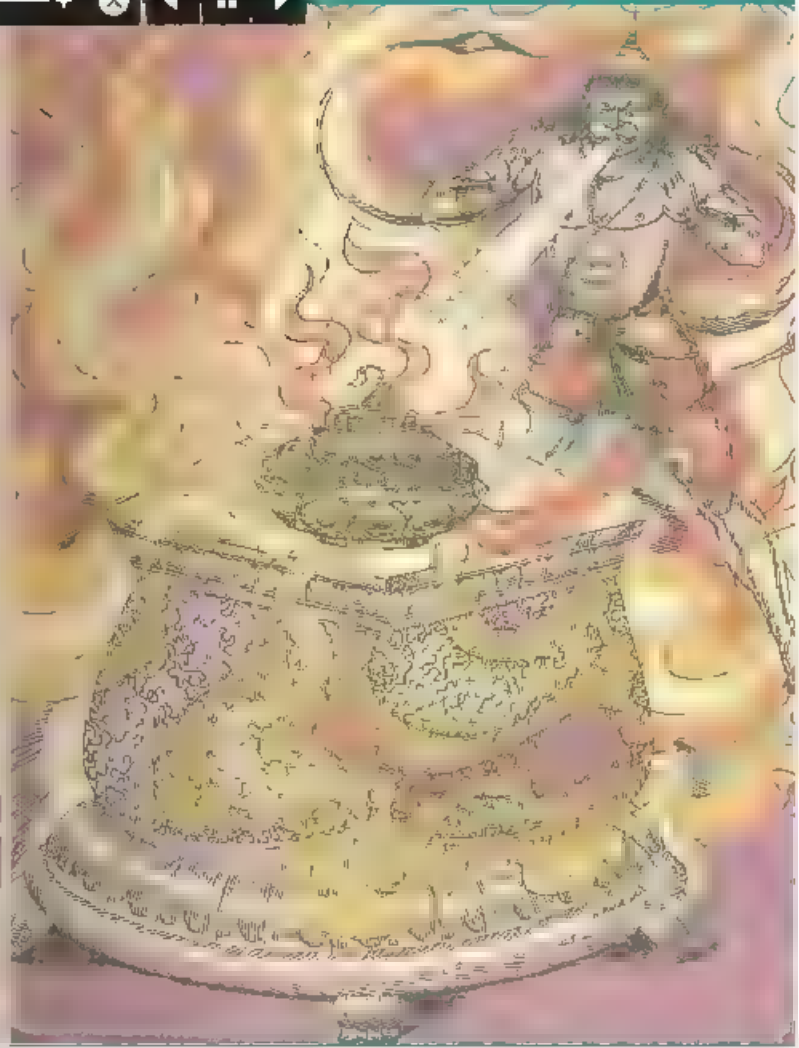
त्याला दिसली तिच्या झाकणावर अग्नि-ज्वाला दिसत होत्या. हनुमान जबळ पोचताच त्या ज्वालांनी त्याला घेरले तावडतोच हनुमानाने जोरात श्वास घेतला आणि प्रलम्बकारी हवेचे श्रोत त्याच्यावर सोडले तरी पण एक ही ज्वाला विझली नाही, उलट त्यांनी हनुमानाला अधिकच घेरले

हनुमानाने अग्नि-देवाचे मन पूर्वक स्मरण केले नि म्हणाला-"हे अग्निदेव! तुझ्या मित्र वायुदेवाचा मी मुनगा! माझ्यावर कृपा कर." अस, दुसऱ्याच क्षणी सर्व ज्वाला विझून गेल्या लगेचच रत्न-मंजूषेवरील ज्वालेतून ध्वनि श्रोता-

"हनुमान, तुला एक महत्त्वाची गोष्ट सांगण्यासाठी मी हनुक्या उरा स्वरूपात तुझ्यावर तूटून पडलो. या मंजूषेत असलेल्या पांच भुंग्यांना एकाच टप्प्यात मारण्यासाठी तुला पाच तोंडे असली पाहिजेत आणि आपल्या प्रचंड श्वासांनी यांना तोंडात घेऊन चावून चावून खाऊन टाकले पाहिजे हे सर्व नीट लक्षात ठेव "

हनुमानाने अग्नि-देवाला नमस्कार केला आणि नंतर घमरांनी मरलेली ती मंजूषा घेऊन ती वायु-वेगाने राम लक्ष्मणांकडे आला. ते दोघे

अशोका

आलापर्यंत असंख्य महिरावणांशी युद्ध करीत राहिले होते. हनुमान हुंकार भरत महिरावणापुढे उतरला, आणि त्याला रत्न-मंजूषा दाखवीत म्हणाला-“हे पाताळ लंकेश्वरा! तुझे पंचषाण आत असलेली ही पेटिका मी घेऊन आलो, अजून ही तुला एक संधि देतो राम-लक्ष्मणाची क्षमा माग नि आपले प्राण वाचव.”

आपल्या पंच प्राणांची रत्न मंजूषा पाहून महिरावणाचा चेहरा फिकका पडला जसा काही आपल्यावर दगडांचा वर्षाव होत आहे असा त्याला भास झाला दुःखी अंत करणाने तो म्हणाला

“वानरा, हे तू बरे नाही केलस! या मंजूषेत जरी प्राण असले, तरी ते तू नि रामलक्ष्मण यांना अतिशय घातक असं मृत्यु द्वारच समज तू जेव्हा ही पेटिका उघडशील तेव्हा तू भुगे तुला खख मारून खे डगीर कालकूट क्षिप्ताने भरून टाकतील जाळून तुझी राख करून टाकतील तुझा निवाचा मृत्यु तू आपल्या बरोबर आणला आहेस जग तुला आपल्या प्राणांचे गेम असेल तर ती पेटिका खाली ठेव.”

बाबर जोराने हसत हनुमान म्हणाला-“ओपलेल्या राम-लक्ष्मणांना जाळून इथे आणण्याचा जो अपराध तू केला आहेस, त्याबद्दल तुला मृत्यु दंडच मिळाला पाहिजे मरण्यापूर्वी काही मंत्र-तंत्र दाखवू इच्छित असनास तर दाखव.”

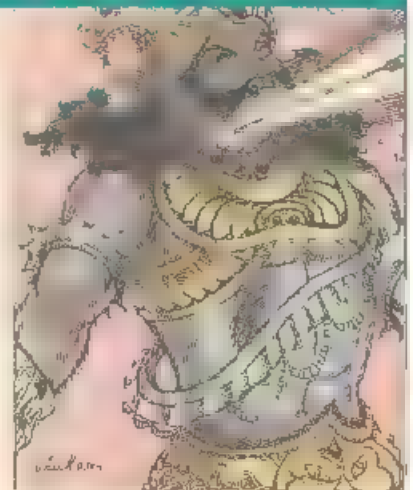
हनुमानाची निर्भयता पाहून महिरावण घाबरला नि जोराने ओरडला-“कंटकी ओ कंटकी ताबडतोब जाऊन चंद्रसेनला खर मारून टाक.”

मंदमिमता करीत हनुमान म्हणाला-“अरे मायावी महिरावण त्या कंटकीची बुद्धि तुझ्याहून ही प्रखर आहे तिने आपूणीच चन्द्रसेनेला मारण्याचा प्रयत्न केला आणि म्हणूनच तिचा आपल प्राण गमनाचे लागले.”

काय झाल अथवा ने महिरावणाच्या नक्षाने आल तो जोराने किंबाळून हातात मी वस्त्र घेईल ती आणाप्रमाणे तम लक्ष्मणावर फक नागला मधून मधून स्वतःलाच घायाळ करून आपले रक्त इकडे-तिकडे सांठू लागला हे सर्व पाहून हनुमानाने भगवान शंकराचे स्मरण केले आणि पाच तोंडे प्रगल्भ करून घेतली अशा रीतीने हनुमान पंचमुखी हनुमान बनला

हनुमानाने पाच तोंडांनी भयंकर सर्जना केली त्याने रत्न-मंजूषेचे झाकण उघडताच महिरावणाचे प्राण असलेले पाच भुगे प्रलयकालीन शंकर करीत आंतर आले हनुमानाने आपल्या पाच तोंडांनी जांगल शब्दात घेऊन त्या पाच भुग्यांना एकाच वेळी आपल्या पाच तोंडात शोषून घेतले, आणि चावून-चावून त्यांना खाऊ लागला नंतर या मृग्याचे मृत अवशेष त्याने शुकून टाकले दुसऱ्याच क्षणी सारे मायावी महिरावण जमिनीवर निपविले पडले

अशा रीतीने महिरावणाची सेना नष्ट पाली तरी पण त्याने पळून जाण्याचा प्रयत्न केला नाही तो राम व लक्ष्मणावर विविध प्रकारच्या आस्त्रास्त्रांचा उपयोग करू लागला तेव्हा रामान एका महान

अस्त्राने महिरावणाचे डोके उडवले त्याबरोबर महिरावण खाली पडला नि मारून गेला.

तेव्हा पंचमुखी मारुती व राम आणि लक्ष्मण यांच्यावर फुलांचा वर्षाव झाला अस्त्राधि देव व शिबजी तेथे आने अस्त्रदेव रामाला म्हणाला-“हे राम, हा महिरावण कालनेरीच्या अंशातून उत्पन्न झाला हनुमानाच्या मदतीने हा तुझ्या हस्ते आता मारला गेला. हनुमान शिबाच्या अंशातून उत्पन्न झालेला होता, म्हणून महिरावणाचा सहार करण्यासाठी आवश्यक रत्न-मंजूषा साता समुद्रांपलीकडून आणू

शकला."

शिवाने हनुमानास आशीर्वाद देऊन म्हटले-"हे हनुमान, तुशी शक्ति आणि बळ केवळ अपूर्व आहे. अत्यंत असाध्य काम तू साध्य करून दाखवसस! अन्यथा महिरावणाचा संहार करणं अशक्यच होत. इथून पुढे पंचमुखानेय हनुमानाचे जो स्मरण करील, त्याला भूत-प्रेत, पिशाच यांची कधी ही बाधा होणार नाही."

हनुमानाने आपले पंचमुख स्वरूप मोडून दिले आपल्या पूर्ववत रूपात येऊन त्यानं ब्रह्मा व शिव यांना प्रणाम केला अष्टमादि देव व शिव यांनी राम-लक्ष्मणाचा विजय होईल असा आशीर्वाद दिला व ते तेथून निघून गेले. जाण्यापूर्वी ब्रह्मदेवाने रामाला आदेश दिला की मत्स्यवल्गुभाला पाताळ-लंकेचा राजा बनवण्यात यावं त्यानुसार रामाने मत्स्यवल्गुभाला बोलवले व

त्याला पाताळ-लंकेच्या राज सिंहासनावर बसवले

यानंतर हनुमानाने रामाला नम्रपणे आपण चन्द्रसेनेला दिलेल्या वचनावरून सांगितले. तो म्हणाला-"हं राम, जर चन्द्रसेनेने मदत केली तर तरी पहरावणाने प्राण कोठे आहेत हे मला समजूच शकले नसते आपल्या कार्य-सिद्धीसाठी मी चन्द्रसेनेला वचन दिले आहे की महिरावणाचा संहार केल्यानंतर मी आपणाला तिच्यापाशी येऊन जाईन।"

थोडा वेळ मौन धारण करून राम हनुमानाला म्हणाला-"ठीक आहे, वलं तर मग" रामाने स्वीकृति दिल्यावर हनुमानाला अत्यंत आनंद झाला तो श्रीरामाला चन्द्रसेनेच्या महानाथपयंत घेऊन गेला राम मंद मित्र करित हनुमानाच्या भागे जाऊन राहिला.

सहज गुण

गोपाळ हा लहानपणापासूनच सेवाभावी होता आपल्या आमपासचे मोठे ही आपल्याप्रमाणे सुली असावेत असे त्याला वाटे असजसे वय वाढले नसतशी त्याची उपकारी प्रवृत्ति वाढत गेली.

४११। रीतीने काही काळ लोटला आता गावर्धनपरात गोपाळच्या या परोपकारी प्रवृत्तीची मूजव कोणाला राहिली नाही तो स्वतःच लोकांकडे जाऊन त्यांच्या गरजा जाणून त्यांना मदत करू लागला त्याच्याकडे मदत मागण्यासाठी कोणी येईनासे आले

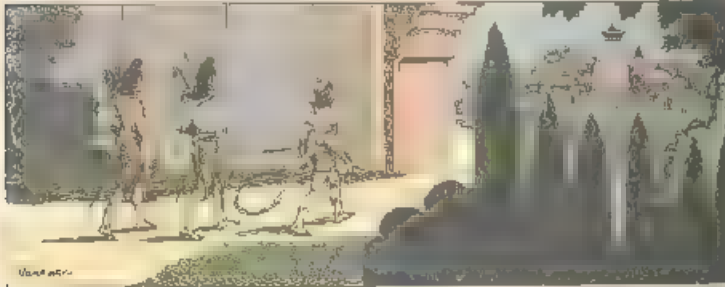
गावात त्याने कृणाला मदत केली नाही तर लोक त्याला म्हणत-"तुझ्या भानंशावर मी दुसऱ्या कोणाला मदतीसाठी बोलावत नाही आता तू नाही

म्हणतोस, मग मी कुठे जाऊ?" अशी गोपाळची गत झाली

पाठीमागे लोक गोपाळची टिंगल ही करित, एकदा गोपाळची निंदा लोक करी करिता हे त्याच्या कानावर आले

ते ऐकून गोपाळला वाईट वाटले, तो आपल्या आयकोला म्हणाला-"माझ्या चांगुलपणाचा हा परिणाम बघ, मी ज्याला मदत करतो त्याला संतोष नाही एकाचाला मदत केली नाही तर तो माझ्यावर रागावतो ज्याला माझ्या मदतीची आवश्यकता नाही ते माझा हेवा करित असतात आसपास कोणी दुखी माणूस असला तर त्याच्याकडे लक्ष न घावं हे बर असं मला वाटू लागल्या।"

गोपाळची बायको हे ऐकून हसून म्हणाली-"दगद मारणाराना ही वृक्ष

सुबोध पवार

फळं देतो हा ज्याचा त्याचा सहज गुण आहे. तुम्हाला आपला सहज गुण सोडून शांति मिळणार नाही. आता तुम्हाला मत-शांतीची आवश्यकता आहे. म्हणून आता आपण देव-दर्शन करीत तीर्थ यात्रा करू या, म्हणजे तुम्हाला शांति मिळेल, चला, उद्या निघू या."

पण गोपाळ उदावपणे म्हणाला- 'माझ्या प्राणनिष्कणावर माझा विरवास आहे. देवावर माझा कधी विश्वास नव्हता-नाही म्हणून तीर्थ-यात्रा करून मला शांति मिळणार नाही "

गोपाळची बायको प्रेमाने नवऱ्याला म्हणाली- "तुमचा परमेश्वरावर

विश्वास नाही. म्हणून तुम्हाला शांति सांभत नाही एकदा विश्वास करून तर पहा म्हणजे कळेल तुम्हाला! "

पण गोपाळला हा विचार रुचला नाही तो म्हणाला- "आपल्या अडती भवती बाबराणाऱ्या माणसापेक्षा मी त्या दगडी मूर्तीला महान सन्मजत नाही. या बाबरीत तू मला शिकवण्याची जरूर नाही."

गोपाळची बायको म्हणाली- "तर मग माणूस रूपी परमेश्वरावर विश्वास देवा श्रीनिवासपुत्रात एक महान्मा आहे लोक त्याला परमेश्वराचा अवतार मानतात अम मी ऐकलय. त्याच नाव आहे आत्मानंद त्याच्याजवळ अनेक महान् विद्धि आहेत. मी नुकतंच ऐकलं आहे की तुमचा चुलत भाऊ श्रीपाल त्या स्वामीजींचा भक्त बनला आहे. श्रीपाल कोणे एके काळी तुमच्याच सारखा नास्तिक होता हे तुम्हाला माहीतच आहे न?"

हे ऐकून गोपाळच्या मनात एक विचार आला त्याला घाटल की जर आत्मानंद स्वामींनी श्रीपालला भक्त बनविल असेल तर स्वामींनी खरोखर एक अवतारी पुरुष असले पाहिजेत. कारण श्रीपाल पहिल्यापासूनच मोठा स्वार्थी होता आपल्या छोट्या भावांना फसवून त्याने त्याची संपत्ति हडपली होती आणि सरकारी अधिकाऱ्यांना लाच देऊन त्याने

प्रमोदपुरची पाटीनकी मिळवली होती. आता जर तो भक्त बनला असेल तर तो स्वपंच बदलला असेल

आपण प्रमोदपुरला जाऊन श्रीपालच्या घरी काही दिवस राहून बघू या जर त्याच्यात खरेच बदल आला असेल तर निश्चितच श्रीनिवासपुत्रा ज्ञानत स्वामीजींचे दर्शन घेऊ कदाचित् मला तिथे मन शांति मिळेल!" गोपाळ बायकोला म्हणाला

दुसऱ्या दिवशी पनि-पत्नि प्रमोदपुरला जायला निघाले ते जव्हा तेथे पोचले तेव्हा श्रीपालच्या घरी मोठ्या घाटा-घाटात पूजा चालू होती आणि अनेक भक्त भजन कीर्तनात रंगलेले होते

दोघांची भेट झाली तेव्हा श्रीपालने गोपाळला प्रेमाने आलिंगन दिले आणि आत्मीयतेने म्हणाला- "जामच्या या गावात फक्त तुझ्यावरच माझं प्रेम आहे आमच्या गावातील लोक माझी सतत ब्रह्मगमी करीत असताना की माझी जीवनात कधी ही प्रमति होणार नाही आत्मानंद स्वामींच्या कृपेने मी किती घाटात रहात आहे हे तू पहातच आहेस आता "

गोपाळ यावर म्हणाला- 'गावात जे कोणी तशी बदनामी करतात ती तुझ्यावरील प्रेमांमुळे, त्रेषाने नव्हे! आता

तू जसा घाटात रहात आहेस, तसेच ते ही रहातच नाही का? "

श्रीपालला राग आला. आपला राग आवकून तो म्हणाला "ते किती ही वैषम्यत रहात असले, जरी माझ्या सारखे वैभव त्याच्या नशीवाने नाही हे मी चांगले जाणतो आताच्या गावातल्या वीरबाहुला सरकारी नोकरी मिळणार होती. तो या गावातील होता, म्हणून सरकारी अधिकार्यांनी त्याच्या बाबत माझाकडे चौकशी केली वीरबाहुने एकदा माझ्या धाकट्या भावाला साथ देऊन मला दोघी म्हटलं होतं ते मी कसं विसरून जाणार? मी त्याच्या विरुद्ध आपले मत दिले.

त्याला नोकरी मिळू नये बसा मी सर्व प्रकारे प्रयत्न केला."

हे ऐकून गोपाळला आश्चर्य वाटलं, तो म्हणाला-"मला वाटते आता ए राम-देवाच्या पत्नीकडे पोचला असशील! जुन्या एकाद्या गोष्टीवरून कुणाचा सुट उगवणं ठीक नाही."

तिकडे लक्ष न देता श्रीपाल पुढे सांगू लागला-"आमच्या गावचा शंकर केल-परवाच इथं आला होता, त्याच्या मुलीला एक चांगलं स्वळ सांणून आलं होतं. तो आमच्या गावचा होता, म्हणून मुलाकड्यांनी त्याच्या बाबत मला विचारलं, काही दिवसांपूर्वी कोणी माझ्या

मुलीपेक्षा त्याची मुलगी चांगली आहे, आणि तिचं लग्न प्रथम होईल असं म्हटल्याचं मी विसरलो नव्हतो. मी आपल्या मुलीसाठी स्वळ पाहतो आहे, जशा स्थितीत शंकरच्या मुलीचं लग्न अगोवर का व्हावं? म्हणून मी शंकरच्या मुलीला बदनाम केलं. आत्मानंद स्वामींच्या कृपेने कालच माझ्या मुलीसाठी एक सुरेख स्वळ आलं नि लग्न ठरलं. म्हणूनच आजची पूजा योजली आहे."

आश्चर्यचकित होऊन गोपाळने विचारले-"श्रीपाल, एकाद्या निरागस मुलीच्या लग्नात मोडता चालताना तुला वाईट नाही वाटलं?"

"वाईट काय वाटायचंय? ही सर्व स्वामीजींची लीला आहे! शंकरच्या मुलीचं लग्न होणार असतं, तर त्याच्या अगोवर माझ्या मुलीचं लग्न निश्चित व्हायला हवं होतं. हे सगळं त्या शंकरचं दुर्भाग्य!" श्रीपाल म्हणाला.

"तुम्हां प्रलं करण्यासाठी दुसऱ्याचं नुकसान करणारा हा स्वामी परमेश्वराचा अवतार कसा होऊ शकेल? तू त्या आत्मानंद स्वामींची प्रशंसा करीत आहेस, शंकर त्यांना दोष नाही देणार?" गोपाळने विचारले.

श्रीपालने आपल्या मनातील विचार सांगितला-"कोणी कोणाला दोष दिला

तर त्याच्याशी माझा काय संबंध?" मी आणि माझ्या कुटुंबाने सुखात रहावे एवढीच माझी इच्छा आहे.

आता गोपालला त्या घरात राहवेना, आपल्या बायकोसह तो परत निघाला. गोपाळ तेथे होता तोपर्यंत श्रीपाल त्याला आपलाच मोठेपणा सांगत राहिला.

गोपाळच्या बायकोला वाटलं की आपण आपल्या गावी परत निघालो आहोत. पण आत्मानंद स्वामींच्या दर्शनासाठी आपण श्रीनिवासपुरला निघालो आहोत हे तिला समजलं, तेव्हा तिला आश्चर्य वाटलं.

गोपाळला बायको म्हणाली-"श्रीपाल परमेश्वराचा भक्त झाला खरा! पण त्याच्यातील स्वार्थ व अहंकार ही खूप वाढला. हे सर्व पाहून माझा परमेश्वरावरील विश्वास उडत चालला आहे. जशा स्थितीत आपल्या मनात आत्मानंद स्वामींचे दर्शन घेण्याचा विचार कसा बरे आला?"

गोपाळ दोन झण गप्प बसला काही विचार करीत तो म्हणाला-

"परमेश्वराच्या भक्तीमुळे माणसांतील सूड-भावना कधी ही बुद्धिगत होता कामा नये. भक्तीच्या आशीत अहंकारासारखे सहजगुण भस्मसात् व्हावेत. पण माझा माऊ श्रीपालच्या बाबतीत मात्र असं घडलं नाही. तरी पण स्वामी आत्मानंद खरोखर अवतारी पुरुष आहेत, कारण अत्यंत स्वामी श्रीपालच्या मनात त्यांनी भक्तीची ज्योत पेटवली. जर श्रीपालचे सहज गुण त्यांच्या लक्षात आले, तर ते त्याच्यात बदल घडवून आणू शकतील. म्हणूनच आता मला आत्मानंद स्वामींकडे जावे असे वाटू लागले आहे."

आता गोपाळची बायको समजली की नवऱ्याच्या अंगचे सहज गुण व्यक्त करीत आहेत, त्यांना अहंकार आणि बरं नाही. ती मुकाट्याने आपल्या पतीसह श्रीनिवासपुरला निघाली.

चांदोबाच्या बातम्या

मेळ्यात महाल

दिल्लीत नुकताच 'बमून येला' राजपुत्र झाला. या मेळ्यात ज्या स्पर्धा झाल्या त्यात भारता व्यक्तिरिक्त जर्मनी व इंग्लंडच्या जवळ जवळ दहा गटांनी भाग घेतला. त्या दिवशी सकाळी दाट धुकं पडलं होतं, त्यामुळे स्पर्धा ठरलेल्या वेळी सुरू होऊ शकल्या नाहीत. यावेळी आकाशात अनपेक्षितपणे 'बमून राजमहान' दिसू लागला. तो पाहून सर्व प्रेक्षक प्रभावित झाले. 'बमून-स्पॅशेल' भाग घेणाऱ्या एका स्पर्धकाने हा महाल आकाशात उडवण्यासाठी सोडला होता. त्यावेळी उपस्थित असलेले सामने

उपराष्ट्राते के. आर. नारायणन राजमहान पाहून म्हणाले- "असं सापतात की, एक ब्रिटिश व्हाईसरॉय आमचा राजमहान पाहून इतके प्रभावित झाले होते की त्यांना तो उचलून आपल्या देशात घेऊन जावता वाटला. ते यावेळी इथे असते तर हा 'बमून राजमहान' आपल्या देशात घेऊन जाऊ शकले असते!"

फटाकडे उडवण्याचे यंत्र

दिवाळीत अनेक भूले फटाकडे उडवतात, काहीना फटाकडे उडवताना क्षुप भौति वण वाटते. शाता फटाकडे उडवताना घाबरण्याची जरूर राहिली नाही. तमिळनाडु राज्यातील ईरोड येथील एका शाळेत काम करणारे चित्रकला-शिक्षक श्री. के. आनन्दन यांनी एक यंत्र बनवले आहे. त्याच्या साहाय्याने शाळात धरून फटाकडे उडविताना वेतात. या यंत्रामार्फत विजेचा संचार झाला की त्यात ठेवलेला फटाकडा पेटतो व २० फूट दूर जाऊन जोरदार बार होतो.

भरतम्माची गोष्ट

एका जंगलात एक भरत पक्षी (भारद्वाज) रहात असे. लहानपणापासून तो परोपकारी वृत्तीचा होता. भूलोकवरील त्याचे आयुष्य वेगळा संपले, तेव्हा त्याच्या सौचित्य पुण्याचा विचार करून देवदूत विमान घेऊन आले आणि त्यांनी त्याला स्वर्गात पोचवले.

स्वर्गातील सर्व देवी-देवतांनी भरत पक्ष्याचे आनंदाने स्वागत केले आणि त्यांनी त्याला विचारले- "बोव, तुला काय वरदान पाहिजे?" काय मागावे हे भरत पक्ष्याला सुचेल. म्हणून तो म्हणाला- "मी वेळ आली म्हणजे मला काय पाहिजे ते मागेन."

एकदा भरत पक्षी स्वर्गातील देवांकडे जाऊन म्हणाला- "मला तर इथं काहीच

काम नाही. आपण मला पुन्हा भूलोकात जायला परवानगी दिली तर मला बरे वाटेल. तेव्हा देवांनी भरत पक्ष्याला घर दिला की त्याला कोणते ही रूप धारण करता येईल आणि आपल्या इच्छेप्रमाणे कोणत्या ही लोकात जाऊन तो परत स्वर्गात येऊन शकेल. आता भरत पक्षी लहान लहान पिसे धारण करून स्त्री-रूपात मानव-भोक्ती आला आता ती भरतम्मा होती. जंगलातील आपल्या पहिल्याच ठिकाणी घर बांधून भरतम्मा तेथे राहू लागली.

एके दिवशी भरतम्माला आपल्या लहानपणाची एक गोष्ट आठवली. भरतम्मा एकदा शहरात राहणाऱ्या आपल्या आजोबांकडे गेली होती.

आता भरतम्माला पुन्हा शहराचं

आकर्षण वाटू लागलं. तिने विचार केला- "या जंगलात मला काहीच काम नाही. मी जर पुन्हा शहरात आपल्या आजोबांकडे गेलं, तर तेथे आराभात राहीन."

निश्चय पक्का झाल्यावर एके दिवशी भरतम्माने सकाळी दरवाजा बंद केला आणि कुलूप लावलं. पायीच शहरात जायला निघाली ती. इतक्यात मागून एक पुकार आली- "भरतम्मा! भरतम्मा!"

भरतम्माने मागे वळून पाहिले. तिला हरिणाचा एक बच्चा दिसला. तो बूच धावरलेला दिसत होता. भरतम्माने

त्याला विचारले- "काय रे, काय झालं? इतका पावरला का आहेस?"

"भरतम्मा, आपल्या जंगलात शिकारी आलेले आहेत जे जनावरां दिसेल, त्याच्यावर ते आपले बाण सोडीत आहेत. मी तुम्हा घरात बसून बसू का?" हरणाच्या बच्च्याने विचारले.

"अरे, मग त्याला काय हरकत आहे?" असे म्हणत भरतम्मा परत आपल्या घरात आली, ती त्याला म्हणाली- "बाळा, घरच्या घरात पुष्कळ भाजी-पाला नि फळे आहेत. तुला बाटेल तितक्या दिवस इथे रहा." मग भरतम्माने पुन्हा दार बंद करून कुलूप लावले आणि ती जायला निघाली.

भरतम्मा दोन पावले चालली असेल नसेल इतक्यात मागून पुन्हा एक आर्त स्वर ऐकू आला- "भरतम्मा! भरतम्मा!" भरतम्माला वाटलं आणखी कोणती तरी संकटात सापडलेलं दिसतंय. तिने मागे वळून पाहिलं तर एक बदक पावरून तिच्याकडे धावत येत होतं.

"का रे बाबा, काय झालं इतकं धावरायला?" भरतम्माने विचारले.

"भरतम्मा, मी आपल्या लोकांबरोबर जवळच्या एका तलावात पोहण्यासाठी आलो होतो. मी तिथे जरा जास्त वेळ रमलो व लवकर बाहेर वासो नाही. माझे सर्वसाथी मला सोडून गेले. डोक्यात बरक आणून बवक म्हणाले.

त्याला धीर देत भरतम्मा म्हणाली- "अरे, मग काळजी कसली करतोस? आपल्या घराच्या मागे एक डबक आहे, त्यात मनसोक्त डबत जा. इथं हे हरिण तुम्हा बरोबर असेल. मी शहरातून परत आले की तुला तुम्हा लोकांकडे पोचवीन!"

भरतम्माने पुन्हा दार उघडलं, बदकाला घरात ठेवलं. आणि मग

दार लावून कुलूप घातलं. आता ती आपल्या शहरातल्या आजोबांकडे निघाली.

बराच उशीर झाला होता. म्हणून ती आता अपाक्ष पावणं टाकण्याला लागली. पुन्हा मागून आणली एक फळण आपाप तिच्या कानी पडला. भरतम्माने लगेच मागे वळून पाहिलं. तिला एक खार दिसली. खारीचा उदोसबाणा चेहरा पाहून भरतम्माने विचारले- "खारी बाई, खारी बाई, झालं काय?"

खार म्हणाली- "मोठ्या कष्टाने पावसाळ्याची बेगमी करून ठेवली होती. झाडाच्या कोलीत सगळं साठवून ठेवलं होतं, काही उचले चोर आले नि सगळं

धान्य चोरून घेऊन गेले. आता घरात एक कण शिल्लक राहिला नाही. माझी सगळी मेहनत फुकट गेली, मी आता काय करू?" असं विचारीत खार जोरजोरुत रडू लागली.

भरतम्मा खारीचे बान्त्वन करीत म्हणाली—"अग, मग एवढ्याशा गोष्टीचं इतकं दुःख काय करीत बसलीस? सध्या या घरात पुष्कळ धान्य आहे. किती ही खाल्लंस तरी कमी नाही पडायचं. तुना बाटेल तितक्या दिवस माझ्याकडे रहा. मी काही दिवस शहरात जालले आहे. मी नसले तरी हे हरिण व बदक आहे तुझ्या सोबतीला!" असं म्हणून भरतम्माने पुन्हा किल्ली काढली, घराचं दार उघडलं आणि खारीला आपल्या धान्याच्या खोलीत सोडून दिलं.

भरतम्माने पुन्हा दरवाजा बंद केला, कुलूप लावलं, किल्ली जाबेवर ठेवली

आणि शहराकडे जाण्याचा तिने विचार केला. आता तिच्या मनात एक दुसराच विचार आला. तिने कुलूप काढून दार उघडलं ति आपल्या घरात जाऊन बसली. आपल्या अंगावरचे दागिने काढून ठेवले. रेशमी साडी सोडून साधी साडी नेसली आणि आपल्या अरम-सुखी खरापात बसली. आताचा तिच्या मनातील विचार बसा—

"मला काही दुःख नसलं तरी हे माझे दोस्त निरनिराळ्या संकटांना तोंड देत आहेत. अशा स्थितीत जर मी शहरात गेले तर या सर्वांची खबर कोण घेणार? आणि हे इथे दुःखात असले तर शहरात मला कसे सुख जाणेल? मी शहरात मुळीच जाणार नाही, याच नंदनवनात राहणार!"

बस, नंतर भरतम्मा कधी ही शहरात गेली नाही, ती विचारच कधी तिच्या मनाला शिवला नाही.

बहुरत्ना वसुंधरा

एकाच आकार व प्रकारची पाने

ज्याप्रमाणे फुलपासूनच्या पानांचे दोन भाग एक सारखे असतात, त्याचप्रमाणे पानांच्या उजव्या व डाव्या भागांची रचना एकाच प्रकारची असते. जर मसल्या रेषेवर बिल्ल त्याचे दोन भाग केले तर ते अगदी एकरूप दिसतात. पण जगजीव पाने मात्र अशी नसत नाहीत. उतर जमेरिकेत जावळणाच्या 'सस्ताफ्रास' नावाच्या वृक्षाचे पान देखापासून वर पाहिले तर त्यात पानाचे तीन भाग झालेले दिसतात.

डोब्याकडून सुसवात

साप सामान्यतः जिवंत जनावरांना पकडून खातात. ते पक्षी जनावरांना आपल्या पांघोरात घेऊन प्रथम त्यांना चावून मारून टाकतात आणि नंतर डोब्याच्या आकाराने त्यांना गिळतात. अशा रीतीने-जनावरांना मिळवावे अजगर जातीचे साप आतल्या पोटातील जनावर व त्यांची हाडे मोडण्यासाठी एकाच हाकाच्या मुण्यांना स्वतःला लपेटून घेतात व आपल्या शरीराने प्रचंड दाब देतात.

अहाजाहून अधिक वेग

अंटार्क्टिका मध्ये वाडळणारे पेंग्विन नावाचे पक्षी उडू शकत नाहीत. परंतु ते पाण्यात जलानाहून अधिक वेगाने जातात. 'स्प्यरर पेंग्विन' पक्षी २०० फूट खोल पाण्यात जाऊ शकतो. एवढेच नाही तर पेंग्विन पाण्यात २० मिनिटांपर्यंत बुडून राहू शकतो.